

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI
NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI
San'at fakulteti**

**«Himoyaga ruxsat etilsin»
Fakultet dekani
_____ p.f.n., prof. B. Boymetov
« ____ » _____ 2013 yil**

**5140700 – «Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi»
yo'nalishining kunduzgi bo'lim 4 kurs talabasi**

**TILAXODJAEV AHMAD AKBARJONOVICHNING
BITIRUV MALAKAVIY ISHI**

**Mavzu: Oliy pedagogik ta'limda qalamtasvir
mashg'ulotlarini tashkil etishning nazariy asoslari**

**Diplomant: _____ A.TILAXODJAEV Ilmiy
rahbar: tasviriy san'at va uni o'qitish
metodikasi kafedrasi p.f.n., professor _____
B. Boymetov
Taqrizchi: K. G'ulomov _____**

**«Himoyaga tavsiya etilsin»
Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi
kafedrasi mudiri
p.f.n., professor _____ B. Boymetov
« ____ » _____ 2013 yil**

TOSHKENT - 2013

KIRISH

I BOB. OLIY PEDAGOGIK TA'LIMDA QALAMTASVIR MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Talabalarga qalamtasvir mashg'ulotlarini tashkil etishda uning qonun qoidalaridan foydalanishga o'rgatishning nazariy asoslari.

1.2. Geometrik shakllarni naturadan tasvirlash mashqlarining bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisini tayyorlashdagi ahamiyati

2 BOB. BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI TASVIRIY SAN'AT ASOSLARIGA O'RGATISHNING METODIK ASOSLARI

2.1. Murakkab shaklli buyumlarni tasvirlash orqali talabalarni kasbiy tayyorlash metodlari

III BOB. BITIRUV MALAKAVIY ISHI BO'YICHA TAJRIBA SINOV ISHLARI.

3.1. Tajriba-sinov ishlarining tashkil etilishi va uning natijalari.

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Ilovalar

Mavzuning dolzarbligi. Respublikamiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgan kundan boshlab barcha sohalarida, ayniqsa, ta'lim tizimini isloh qilish borasida juda katta ijobiy o'zgarishlar amalga oshirib kelinmoqda. Xususan, 1997 yilning 29 avgustida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"¹ buning yaqqol misolidir. Ushbu qonunlarda yosh avlodni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashda tarbiyaning boshqa turlari qatorida estetik tarbiyaning va uning tarkibidagi tasviriy san'atning ahamiyatiga katta e'tibor qaratilgan. Oliy ta'lim bosqichida talabalarga tasviriy san'at asoslarini o'rgatishda uning mazmunini takomillashtirish tasviriy san'at o'qituvchilari zimmasiga tushadi. Bunda juda ko'p narsa kasb-hunar ta'lim turi uchun bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlaydigan oliy o'quv yurtlaridagi o'quv jarayoni va uning mazmuniga bog'liqdir. Olib borilgan kuzatish natijalari shuni ko'rsatdiki, hozirda o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi talabalariga tasviriy san'atdan mashg'ulotlar o'tishda portret kompozitsiyasi muhim o'rin tutadi va mazkur ta'lim muassasalarida saboq berayotgan o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, zamon talablari darajasidan ortda qolmasligini taqazo etadi.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarni kasbiy tayyorgarligini ta'minlovchi tasviriy san'at turkumidagi barcha fanlar, qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya fanlari dasturidan joy olgan portretni bosqichlarda amaliy jihatdan ishlashni mukammal o'rgatish va amaliyotga tatbiq qilish mazkur kasb egalarini kasbiy va pedagogik faoliyatga puxta tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun ham bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

Muamoning o'rganilganlik darajasi. Ma'lumki, yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashda muhim rol o'ynovchi sub'ektlar sirasida o'qituvchi va uning roli yuqori qadrlangan. Bizning yurtimizda asrlar davomida o'qituvchi shaxsiga nisbatan alohida hurmat ko'rsatilgan. O'z navbatida, uning kasbiy tayyorgarligiga katta e'tibor berilgan va unga yuksak talablar qo'yilgan. Ana shunday talablar

¹ Каримов И.А. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори.-Тошкент: Шарқ, 1997.-20-29 б.

mohiyati ilk yozma manba sanaluvchi “Avesto”, Islom dinining muqaddas manbalaridan biri bo’lgan “Hadis”, shuningdek, ulug’ mutafakkirlar – Abu Nasr al Forobiy, Aburayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Muslixiddin Sa’diy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat va boshqa ko’plab allomalar tomonidan yaratilgan asarlar mazmunida ham o’z ifodasini topgan.

Uzluksiz pedagogik ta’lim tizimida o’qituvchi shaxsini kasbiy tayyorlash, o’quv-tarbiya jarayonida kasbiy madaniyatni milliy qadriyatlar asosida shakllantirish, pedagogik turkum fanlarini o’qitish jarayonida bo’lajak o’qituvchilarning pedagogik madaniyatini tarbiyalash, shuningdek, pedagogik mahoratni qaror toptirish masalalari Tadqiqot yuzasidan olib borilgan izlanishlar, adabiyotlarni o’rganish va tahlil etishdan shunday xulosaga keldikki, E.Kvyatkovskiy, T.Mahmudov, M.Ovsiyannikov, V.Skatershikov, S.Fayzulina, S.Shermuhamedov kabi olimlar tomonidan san’at, madaniyat, nafosatning falsafiy, pedagogik jihatlarini ishlab chiqilgan. Xalq amaliy san’atini o’qitishning psixologik jihatlarini B.Ananov, M.G.Davletshin, E.Ignatev, B.Teplov, P.Yakobsonlarning asarlarida ham o’z aksini topgan. Tasviriy va amaliy san’atni darsda va darsdan tashqari mashg’ulotlarda o’qitish metodikasi Hamdo’shtlik mamlakatlari va O’zbekiston olimlaridan A.Amanullaev, O.Arutyunyan, V.Kuzin, N.Rostovtsev, V.Strokov, N.Tolipov, Q.Qosimov, R.Hasanovlarning ilmiy ishlarida bayon etilgan.

Ta’lim tizimi uchun, xususan umumiy o’rta ta’lim maktablari hamda kasb hunar kollejlari uchun tasviriy san’at o’qituvchilarini tayyorlash muammolari bilan bog’liq bo’lgan texnologik yondashuvlar V.S.Kuzin, B.M.Nemenskiy, N.Oydinov, Z.N.Novlyanskaya, N.N.Rostovtsev, T.Ya.Shpikalova, B.P.Yusov kabilarning tadqiqotlarida o’rganilgan. Biroq, globallashuv jarayonida, bilim olish shakl va usullari yangi texnologiyalar bilan boyitilayotgan bir davrda yangi tadqiqotlar ko’proq qiziqish uyg’otadi. Shu ma’noda keyingi yillarda bajarilgan dissertatsiya ishlarida bu muammoning echimida yangi ilmiy xulosalar taqdim etib borilmoqda. Xususan, bo’lajak tasviriy san’at mutaxassislarini kasbga tayyorlash (V.N.Bannikov, 2009), tasviriy san’at mutaxassislarini kasbiy kompetentligini

shakllantirish jarayonini uzviyligini ta'minlashning pedagogik shart-sharoitlari (N.N.Dolgix, 2005) kabi tadqiqotlar bizning izlanishlarimiz uchun muayyan ahamiyat kasb etsa-da, ularda ma'lum bir o'quv fani misolida muammo hal etilmagan. Faqatgina D.E.Starchenko tomonidan oliy pedagogik o'quv yurtlarida bo'lajak tasviriy san'at talabalarini rangtasvir ob'ektlarini idrok etishga o'rgatish (2009), A.P.Drozdov tomonidan esa tasviriy san'at talabalarini kasbiy tayyorlash misolida qalamtasvir darslarida talabalarda badiiy idrok etish qobiliyatlarini rivojlantirish (2007) muammolari amalga oshirilayotgan tadqiqotimiz uchun metodologik yo'llanma vazifasini o'taydi. Bizning ilmiy tadqiqod ishimizga keng aloqador bo'lgan ishlardan B.Boymetovning bo'lajak tasviriy san'atda o'zbek milliy xalq amaliy san'ati namunalarining qo'llanishi; J.Darmenovning Qoraqolpog'iston Respublikasi milliy san'atining tasviriy san'atda tutgan o'rni, shuningdek, shuningdek respublikamiz olimlari tomonidan ko'plab shu kabi ilmiy ishlar tadqiq etilgan bo'lsa-da, aynan aniq bir fanni o'qitish jarayoni orqali tasviriy san'at mutaxassislarini kasbiy tayyorlash masalasi maxsus tadqiqot ob'ekti sifatida o'rganilmagan. O'zbekiston sharoitida bu omilning o'ziga xos xususiyatlari, milliy-tarixiy negizlari hamda zamonaviy yondashuvlari mavjudligi bois ham bu yo'nalishda maxsus tadqiqot o'tkazishni taqazo etadi. Shu va boshqa omillar dissertatsiya mavzusini "Kasb-hunar kollejlari talabalariga portretni bosqichlarda ishlashga o'rgatish metodikasi" deb nomlashga asos bo'ldi.

Tadqiqot maqsadi. Oliy ta'lim muassasalaridatalabalariga portretni bosqichlarda ishlashga o'rgatish orqali talabalarni kasbiy tayyorlashning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish.

Bitiruv malakaviy ishning vazifalari:

1. Oliy ta'lim muassasalarida talabalariga portretni bosqichlarda ishlashga o'rgatish orqali ularni kasbiy tayyorlash jarayoni va ixtisoslik fanlarini o'qitilish holatini o'rganish va tahlil qilish.
2. Oliy ta'lim muassasalaridatalabalarini kasbiy tayyorlashda ixtisoslik fanlarini o'qitishning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish.

3. Ixtisoslik fanlarini o'qitish jarayonida talabalarga portretni bosqichlarda ishlashga o'rgatishning samarali shakl va metodlarini ishlab chiqish.
4. Rangtasvir, qalamtasvir fanlarini o'qitish jarayonida talabalarning egallashlari lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning ko'rsatkich va mezonlarini ishlab chiqish.
5. Oliy ta'lim muassasalarida ixtisoslik fanlarini o'qitish jarayonida talabalarni kasbiy tayyorlash bo'yicha metodik ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqish va amaliyotda sinab ko'rish.

Bitiruv malakaviy ishning ob'ekti. Oliy ta'lim muassasalarida qalamtasvir fanlarini o'qitish jarayonida talabalarga portretni bosqichlarda ishlashga o'rgatish.

Bitiruv malakaviy ishning predmeti. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarga qalamtasvir fanini o'qitishning nazariy va metodik asoslari.

Bitiruv malakaviy ishning ilmiy farazi. Ixtisoslik fanlarini o'qitish jarayonida bo'lajak talabalarini kasbiy tayyorlash jarayonini samarali tashkil etishda:

- talabalarini kasbiy tayyorlashga nisbatan qo'yiladigan talablar asoslab berilsa;
- Oliy ta'lim muassasalaridatalabalarini kasbiy tayyorlashda ixtisoslik fanlarini o'qitishning ilmiy-metodik asoslari ishlab chiqilsa;
- ixtisoslik fanlarini o'qitish jarayonida tasviriy san'at ustalarini kasbiy tayyorlashning samarali shakl va metodlari ishlab chiqilsa va uni amaliyotga joriy qilinsa;
- talabalarga portretni bosqichlarda ishlashga o'rgatish jarayonida rangtasvir, qalamtasvir fanlarini o'qitishni takomillashtirilsa;
- ixtisoslik fanlarini o'qitish jarayonida talabalarning egallashlari lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning ko'rsatkich va mezonlari ishlab chiqilsa;
- rangtasvir, qalamtasvir fanlarini o'qitish jarayonida talabalarga portretni bosqichlarda ishlashga o'rgatish jarayonida bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash bo'yicha metodik ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqilsa hamda

amaliyotga tadbiq etilsa tadqiqot natijasi ijobiy yakun topishi mumkin.

Bitiruv malakaviy ishning metodlari. Tadqiqot muammosiga bag'ishlangan ilmiy-metodik adabiyotlarni, jumladan, dissertatsiya ishlarini o'rganish va tahlil qilish; ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish va umumlashtirish; o'quv vositalari mazmunini tahlil qilish; pedagogik kuzatish, qiyoslash, umumlashtirish, so'rovnomalar, suhbatlar, test sinovlari o'tkazish hamda o'zlashtirishning reyting tizimidan foydalanish; sinov darslarini o'tkazish; tadqiqot mavzusiga oid ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar asosida pedagogik tajribalar o'tkazish; olingan natijalarni matematik-statistika metod yordamida qayta ishlash hamda natijalarning ishonchliligi va asoslilikini aniqlash.

Bitiruv malakaviy ishning metodologik asosi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, uzluksiz ta'lim tizimini va kadrlar tayyorlash jarayonini tashkillashtirish va boshqarishni belgilab beruvchi direktiv va me'yoriy hujjatlar; barkamol shaxs rivojlanishi hamda uning kasbiy shakllanishining psixologik va fiziologik qonuniyatlari; nazariya va amaliyotning birligi; tizimlilik; jarayon va hodisalarning dialektik taraqqiyoti determinatsiyasi; ilmiy bilishning birligi; ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyasi g'oyalari.

Bitiruv malakaviy ishning ilmiy yangiligi:

- kasb-hunar kollejlarda bo'lajak tasviriy san'at mutaxassislarini kasbiy tayyorlashga nisbatan qo'yiladigan talablarni asoslanishi;
- kasb-hunar kollejlarda ixtisoslik fanlarini o'qitish jarayonida talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirishning samarali shakl va metodlarini ishlab chiqish;
- kasb-hunar kollejlarda ixtisoslik fanlarini o'qitish jarayonida talabalarning egallashlari lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarini baholashning ko'rsatkich va mezonlari ishlab chiqilishi bilan belgilanadi.

Bitiruv malakaviy ishning amaliy ahamiyati:

rangtasvir, qalamtasvir fanlarini o'qitish jarayonida talabalarga portretni bosqichlarda ishlashga o'rgatish orqali bo'lajak tasviriy san'at mutaxassislarini kasbiy tayyorlashning samarali shakl va metodlari ishlab chiqiladi hamda ilmiy

jihatdan asoslanadi, tadqiqot mavzusi bo'yicha metodik tavsiyalar tayyorlanadi va tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar tayyorlanadi.

I BOB. OLIY PEDAGOGIK TA'LIMDA QALAMTASVIR MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISHNING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Talabalarga qalamtasvir mashg'ulotlarini tashkil etishda uning qonun qoidalaridan foydalanishga o'rgatishning nazariy asoslari.

Tasviriy san'at, talabalarda borliqni xaqqoniy obrazlarda tasvirlashni mukammal o'zlashtirish, yosh rassomlarni tayyorlashdagi dastlabki qadam hisoblanadi. Qog'oz yuzasida jismlarning asl shaklini yuksak mahorat bilan, hamda to'g'ri tasvirlash uchun, tasviriy malakani mukammal egallash va uni amaliyotda qo'llash – naturaga, shuningdek, xotira va tasavvurga asoslanib rasm chizishni o'rganish zarur. Albatta, bunday ijodiy topshiriqlarni bajarish uchun inson rassomchilik qobiliyatiga ega bo'lishi va o'z ustida uzluksiz va betinim ishlay olishi muhimdir.

Tasviriy san'atning asosiy vazifasi yoshlarda tasvirlash mahorat qirralarini o'rganish natijasida yuzaga kelgan bilim va malakalarni shakllantirishni o'z ichiga oladi. U Talabadan tasvirlash qonun-qoidalarini bilishni va ulardan to'g'ri foydalana olishni ko'zda tutadi.

Rasm chizishga o'rgatish bu bir-biri bilan o'zaro boliq bo'lgan quyidagi vazifalarni hal etish bilan boliqdir: narsani o'ziga qarab anglash, kuzatish, jismlarni o'zaro solishtirish, jismlarni shakli, rangi, materiallik xususiyati bo'yicha farqlash va boshqalar. Rasm chizish mashg'ulotlari e'tiborli bo'lishga, fikrlashga va jismlarning shaklini aniq tahlil qilishga o'rgatishi lozim.

Realistik rasm chizish asoslarini, uslublarini va mahoratini o'zlashtirish, tasvirlashda ketma-ketlikni bilishga va turli materiallardan foydalana olishga o'rgatadi.

Nazariy va amaliy mashg'ulotlarida bo'lajak mutaxassis bilim olishi va malakasini oshirishi, turli xil qalamlar bilan ishlashni o'rganishi va o'z qobiliyatini shakllantirishi, amaliyotda undan samarali foydalana olishi muhim hisoblanadi.

Tabiatdagi barcha shakllar bilan bir qatorda, inson tanasi ham o'zida turli geometrik shakllarga o'xshash birikmalaridan tarkib topgan murakkab plastik qismdan iborat (kub, shar, tsilindr va boshq.). Shuning uchun tasviriy san'at

bo'yicha dastlabki mashg'ulotlar oddiy geometrik shakllarni turli holat va rakursda chizishga qaratiladi.

Talabalarining tasviriy san'at sohasida mahoratlarini oshirishga alohida urg'u bergan holda, ushbu sohaning mashhur rassomlari, olimlarining fikrlarini har bir yosh mutaxassis yodda tutishi va ish jarayonida ularni o'ziga shior qilib olishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, tasviriy san'atda etuk malakalarga ega olim va rassomlarning tasviriy san'at nazariyasi va amaliyoti bilan shug'ullanib kelayotgan kishilarning tasviriy san'at qonun va qoidalarini puxta o'rganish maqsadga muvofiq.

Tasviriy san'atning asosiy vazifasi, bo'lajak mutaxassisda borliqni his etish va uni o'z ish jarayonida jonli tasvirlay olish qobiliyatini rivojlantirish, hamda yosh avlodga o'zbek va jahon san'atini to'laqonli etkazishdan iborat.

Tasviriy san'at sohasida amaliy jihatdan mahoratni shakllantirish jarayoni naturani hayotiy tasvirlash mashqlari orqali amalga oshiriladi. Bu haqda ko'plab ilmiy maqolalar, o'quv adabiyotlari va risolalar yozilgan. Chunonchi qadimda uyg'onish davridayoq rassom- ijodkorlar o'zlarining dunyoga mashhur san'at asarlari va metodik izlanishlari orqali o'z fikrlarini bayon etganlar.

Shaklni to'g'ri tasvirlash uchun talaba avvalambor uning o'ziga xos tomonlarini to'g'ri tasavvur etish va ko'rishni o'rganishi kerak. Yosh va boshovchi rassom uchun bu oson ish emas va doimiy mashg'ulotlarni talab qiladi. Mashhur-rassom ijodkorlarning fikriga ko'ra agarda ijodkor bir kun davomida rasm chizishdan to'xtasa, u ikki kun orqaga ketadi. Shuning uchun yosh rassom naturaga qarab jismlarning xaqqoniy rasmini chizishni bir kun ham to'xtatmasligi kerak. Bu esa uning shakl va hajmni qanday qabul qilishiga, anglab etishiga boliq. Tabiatan barcha narsalar, buyumlar va ularning shaklini insonlar turlicha tasavvur etadilar. Bu esa o'z navbatida har bir insonning tasavvuri, xarakteri va ko'rish qobiliyatiga boliq.

Qalamtasvir – barcha tasviriy san'at turlarining asosi hisoblanadi. Rassom tasviriy san'atning qaysi bir turida ijod qilishidan qat'iy nazar, qalamtasvirga asoslanadi. U o'zining kuzatishlari, katta asar kompozitsiyalari ustidagi

izlanishlarini avval qalamda dastlabki chizgilar bilan ifodalaydi. San'at asarlarini yaratishda esa, ushbu bajarilgan chizgilar rassomga yordamchi manba bo'lib xizmat qiladi.

Rassom u yoki bu kartinasining yaratishni qalamdan boshlaydi. Shundan keyingina ushbu san'at asari ranglar jilosi orqali tomoshabinga estetik huzur baxsh etadi. Boshqacha qilib aytganda, qalamtasvirsiz hech bir rassom o'z asarini etuk holga keltira olmaydi.

Qalamtasvir boshqa san'at turlari orasida mustaqil ravishda tugallangan dastgohli san'at asari ham bo'lishi mumkin. tush, sangina, pastel, sous, qalam bilan bajarilgan ko'plab kartinalar jahonning turli san'at muzeyi va ko'rgazmalaridan joy olgan. Qalamtasvir mashg'ulotlari ko'rib-kuzatib to'g'ri tasvirlash, borliqni idrok etish, qo'l, ong va sezgi organlarini shakllantirishda nafaqat bo'lajak rassomga, balki turli kasb sohasidagi kishilarga zarurdir.

Qalamtasvir mashg'ulotlari boshqa mutaxassislik fanlari qatorida bo'lajak pedagoglarni tayyorlashda asosiy fanlardan biri hisoblanadi. Qalamtasvir darslari talabalarga nazariy va amaliy mashg'ulotlar orqali olib boriladi. Shuni ta'kidlash kerakki, amaliy mashg'ulotlar bilan bir qatorida nazariy bilimlar bo'lajak pedagoglarga ularning o'quv dargohini tugatgandan so'nggi ilmiy va ijodiy faoliyatlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Borliqdagi turli shakllarni realistik tasvirlash Talabalarga nafaqat amaliy bilim va ko'nikmalarni beribgina qolmay, balki ularning umumiy dunyoqarashlarini o'stirishda katta ahamiyatga ega. Realistik tasvirlash san'ati, bo'lajak pedagoglarga borliqni haqqoniy obrazlarda ifoda etish mahoratlarini rivojlantirishda ham muhim o'rin tutadi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, rasm chizishni o'rganish Talabalarga atrofdagi jismlarning realistik tasvirlash bilan birga, ularning estetik didlarini ham o'stiradi. Rasm chizish asoslarini o'rganish, narsaning o'ziga qarab metodik izchillikda tasvirlash printsipiga asoslanadi. Bo'lajak o'qituvchining etuk malakaga ega bo'lishda nafaqat amaliy bilimlarni chuqur o'zlashtirgan bo'lishi, balki tasvirlash san'ati sohasida nazariy tayyorgarligining puxtaligiga ham boliq.

Yoshlarni buyuk rassom va tasviriy san'at ustalarining ijodiy faoliyatlari bilan tanishtirish, asarlarini o'rganish va taxlil qilish, ko'plab nazariy asarlarini o'rganish, ularning asarlarini chuqur o'rganish, hamda ulardan nushalar olishga jalb etish katta ahamiyatga ega.

Qalamtasvir mashg'ulotlari mutaxassislik o'quv fanlarining asosi sifatida bo'lajak rassom-me'morga quyidagi eng asosiy qonunlarni o'rgatishni maqsad qilib qo'yadi:

1. Tasviriy san'atda kompozitsiya asoslari;
2. Shakllarning chiziqli konstruktiv tuzilishi;
3. Buyumlarning o'z-aro nisbatlari;
4. Tasviriy san'atda perspektiva qonunlari;
5. Shakllarda yorug' va soya qonuniyatlari;
6. Tasvirni metodik izchillikda «analiz» va «sintez» qilib to'g'ri bajarish.

Bu ko'nikma va malakalar talabaning barcha o'quv dargohlarida bosqichlar davomida bilim olish vaqtida nazariy va o'quv-amaliy mashqlarini bajarish orqali rivojlanadi va takomillashib boradi. Shuningdek, ushbu bilimlar bo'lajak me'mor-rassomning o'quv dargohni tugatgandan so'ng, pedagogik va ijodiy ish jarayonida ham muhimdir.

Bo'lajak mutaxassisni rasm chizishga o'rgatishda asosiy vazifalardan biri, bu yosh rassomda jism shaklini masofadan ko'rish va tasvirlash qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Jism shaklini fazoda ko'rish va tasvirlash – jismni «hajmdor» tarzda, uch o'lchamli shaklda (balandligi, eni va qalinligini) ko'rish demakdir.

O'quv akademik mashg'ulotlarining asosiy vazifasi naturaga qo'yilgan shakllarning o'lchamlarini to'g'ri ifodalagan holda realistik, ko'rsatib bera olishdan iborat. Bunga ko'z bilan o'lchash (masofa va jism o'lchamlarini ko'zda chamalash, shakllarning bo'yini eniga taqqoslash va h.k) qobiliyatini rivojlantirish va ko'zni to'g'ri qaratish orqali erishiladi. Bunday hollarda jism o'lchami va

masofani aniqlash uchun ko'z bilan chamalash qobiliyatini rivojlantirish va qalam vositasida nisbatlarni topish muhim ahamiyat kasb etadi.

Chamalash qobiliyatini shakllantirish uchun ish jarayonida doimiy ravishda ko'z bilan nisbatni aniqlash qo'l keladi. Tasvirning realistik tarzda chiqishi uchun bo'lajak talabalar o'z ishlariga nisbatan e'tiborli, bo'lishlari kerak. Shuningdek, ular tabiatdagi barcha voqea va xodisalarga nisbatan sinchkovlik bilan qarashlari, tahlil qilish ko'nikmalarini hosil qilishlari va bir vaqtning o'zida ko'rgan shaklni eslab qolish qobiliyatlarini ham rivojlantirishlari kerak bo'ladi.

Ko'rish orqali eslab qolish yosh rassomning eng qimmatli va e'tiborli hislatidir. U tasvirdagi jism shakli, nisbati va tuzilishi haqidagi aniq va umumiy tasavvurni xotirada saqlaydi. Bu esa shaklni «xotiradan», «tasavvur va anglash» asosida chizish imkonini beradi va rassomning kelgusi ijodida mustaqil san'at asar kompozitsiyalari yaratish borasidagi malakalarini shakllantiradi.

Naturadan rasm chizish bo'yicha olib borilgan doimiy mashqlar natijasida ko'rib eslab qolish qobiliyati rivojlanadi. Bunday mashqlar, ayniqsa, rassomchilikka endi qadam bosayotgan yoshlar uchun nihoyatda muhimdir. Bunday mashg'ulotlar jismlarning shakl jihatdan, tuzilishi, nisbatlari va insonlarni tasvirlashda esa, plastik anatomiya to'g'risidagi bilim va malakalarini xotirada yanada mustahkamlanishida asosiy o'rin tutadi. Ushbu maqsadni amalga oshirishda akademik rasmlar chizish bilan bir qatorda, qisqa muddatli chizgilar va qoralamalar ishlash ko'zda tutiladi. Ko'rish xotirasini mustahkamlovchi bunday mashg'ulotlarda avvalo eng asosiy qism yodda qoladi, shakllarning ikkinchi darajali qismlari esa shakl jihatidan o'rganiladi. Bunda asosiy maqsad – umumiy shaklni eslab qolish. Shuningdek mashg'ulotlar davomida eslab qolish darajasi kengayadi va chuqurlashadi: ikkinchi darajali qismlar va bo'laklar ham xotira qoladi. Chizgilar va qisqa muddatli rasmlar talabada naturani xaqqoniy – to'liq ko'ra olish hislatini rivojlantiradi va tarbiyalaydi.

Ko'pchilik hollarda talaba bir tartibda ishlamaydi, umumiy shakldan ko'ra uning qismlariga ko'proq e'tibor qaratadi va har bir elementning mohiyatini tushunib etmaydi. Agarda talaba tasvirni to'liq ko'ra olsa va realistik tasvirlashning

asosiy qonunlaridan bo'lgan, hamda metodik izchillikda «umumiydan–bo'laklarga va bo'laklardan–yana umumiyga» tamoyilidan foydalangan holda tasvirlagandagina vazifa samarali bo'lishi mumkin. Doimiy ravishda qismlarni umumiy jism birgalikda tasvirlab ish yuritish bir vaqtning o'zida rasmning har bir qismi ustidan nazorat o'rnatish imkonini beradi.

Shaklning nisbatlari va chiziqli-konstruktiv tuzilishi, hajmini esa shtrixlash orqali amalga oshirish rassomdan bir vaqtning o'zida butun rasm ustida ishlash jarayonida mohirlik, hamda amaliy ko'nikmalarni talab etadi. Oddiy natyurmortdan tortib, to murakkab shaklga ega bo'lgan inson qomatini tasvirlash mashg'ulotlarida ushbu tamoyilga katta e'tibor qaratiladi. Talaba qalamni oxiridan-charxlangan uchiga nisbatan qarama-qarshi tarafdin ushlashi va jimjiloqni qog'ozga ohista qo'ygan xolda shtrixlar bajarishi kerak. Bunday ish yuritilganda aqalam qog'oz yuzasida istalgan burchak bo'yicha harakatlana oladi. Kerakli tus chiqarish uchun shtrixlarni teng intervallarda bir-biriga mos ravishda chizish orqali erishiladi.

Sferik yuzalarda to'q rangdan och rangga o'tish uchun shtrixlar orasidagi intervallarni kamaytirish yoki ko'paytirish hamda qalam uchini, qattiqroq yoki engilroq bosish orqali amalga oshiriladi. Ma'lumki, jismning to'la hajmini bir tomondan ko'rish mumkin emas. Faqatgina jismning har bir qismini atrofidan ko'rib chiqib jismning xaqqiy shaklini bilish mumkin.

Temir yo'llari, simyog'ochlar va kenglikdagi boshqa shakllarning bizdan uzoqlashgan sari kichrayib, bir nuqtada tutashini ko'rishimiz mumkin. Hayotda garchi bu o'zaro parallel bo'lgan relslar hech qachon uchrashmasalarda, perspektiva qonuniga binoan ularning bizdan uzoqlashgan sari bu holatni ko'rishimiz mumkin. Bu perspektiva qonuniga asosan sodir bo'ladi.

Ko'chaning o'rtasidan ketaturib derazalar, ko'cha chetidagi daraxtlarga qarasak, ular xuddi qisqarib borayotgandek. Aslida esa ularning o'lchami o'zgarmaydi. Uzoq masofalarda juda katta hajmdagi jismlar ham kichrayib, noaniq belgilar, chiziqlar va bo'laklar shaklida ko'rinadi. Jismlarning bunday o'zgarishi ma'lum qonunlarga bo'ysunadi. Ushbu qonunlar insonning ko'rish qobiliyatiga,

jismlarning masofa o'zgarishi natijasida qisqarishi natijasida vujudga keladi. Bularni tasviriy san'atda ***perspektiva qonuni*** deb ataladi.

Bizning jism haqidagi tasavvurlarimiz, o'sha jismni kuzatayotgan paytimizdagi shart-sharoitlar (masofa, hajm, havo o'zgarishi, yil fasli va boshq.) asosida o'zgaradi. Jismlar shaklining ko'z o'ngimizda o'zgarishi perspektiva qonunlarga bo'ysunadi. Olisdagi jismlar shaklining perspektiv qisqarishi qadimdan ma'lum bo'lib, Uyg'onish davridayoq buyuk tasviriy san'at namoyandalaridan Leonardo da Vinchi o'zining «Tasviriy san'at haqida 3 kitob» nomli asarida chiziqli hamda fazoviy perspektiva qonunlari to'g'risida aytib o'tgan edi. Ushbu qonunning nazariy jihatdan rivojlanishi nemis rassomi va nazariyotchisi Albrext Dyurer nomi bilan ham boliq.

Masofa, jism masshtabining o'zgarishi, jismning ko'zdan uzoqlashishi bilan faqatgina uning kengligi va balandligi emas, balki chuqurligi ham o'zgaradi. Shuningdek jism balandligi va hajmi ham kenglikning o'zgarishi natijasida kichrayadi. Uzoqdagi narsalar xuddi yaqinlashib qolgandek va ularni ajratib turgan bo'shliq-masofa g'oyib bo'lgandek tuyuladi. Jismlar va ko'z o'rtasidagi masofa yanada ortganida jismlar bir-birlari bilan bir nuqtaga birlashib ketadi.

Jism shaklini idrok etish perspektiv tasvirga nisbatan ko'proq oldindan ma'lum bo'lgan jism tuzilishiga boliq. Shu sababli, biz parallel chiziqlar olislashgani sari bir-birlari bilan qo'shilib ketganlarini ko'rsakda, ma'lumki, bizning ko'z oldimizda turgan parallel chiziqlar kesishishi mumkin emas. 6 rasmga qarang.

Tabiatda vertikal yo'nalishga ega bo'lgan barcha narsalar (masalan, simyog'ochlar, daraxtlar, binolar va boshq.) rasmda ham vertikal ko'rinishda bo'ladi.

Tabiatdagi barcha shakllarning rasmini chizishda ularni ufq chizig'iga nisbatan joylashuvini aniqlash muhimdir: shakllar ufq tekisligidan pastda, yuqorida yoki ufq tekisligi darajasida joylashganligini aniqlash lozim.

Ufq chizig'i kuzatuvchi ko'zi darajasida joylashadi, shuning uchun rassomning holati o'zgarishi bilan, ufq chizig'ining joylashuvi ham o'zgaradi (tik

turib, o'tirib va h.kazo). Jismni ufq chizig'ini hisobga olgan holda chizganda jismning ko'rinadigan qismi o'zgarib turadi: ufq chizig'idan yuqorida joylashgan jismlar kuzatilganda, ularning pastki qismi, gorizontdan pastda joylashganlarining esa yuqori qismi ko'rinadi. 4 rasmda olisda joylashgan uylarning ufq tekisligiga nisbatan holatlari ko'rsatilgan.

Hajmdor jismlarni qog'ozda to'g'ri tasvirlash uchun avvalom bor geometrik shakllarning perspektiv tuzilishini o'rganib chiqish lozim. bunda asosiy geometrik shakllar – kub, tsilindr, shar, prizma – boshqa shakllar asos bo'lib xizmat qiladi va eng oddiy shakllar hisoblanadi. Eng murakkab jismlarning konstruksiyasi ham oddiy jismlarning tuzilishidan vujudga keladi. Sodda shakllar misolida jismlarning perspetkiv tuzilishi qonunini osonlikcha o'zlashtirish mumkin. Oddiy geometrik shakllarni perspektiv qoida asosida chizishni to'la o'zlashtirish, tabiatdagi har qanday jismni hech qanday qiyinchiliklarsiz chizish imkonini beradi.

Uch o'lchamli jismni qog'ozda tasvirlash tamoyillarini egallash uchun, turli jismlarni bir necha bor ufq chizig'iga nisbatan turli holatda joylashtirib, shuningdek, rassomga nisbatan rasmlarni turli burchaklarda burib chizish muhim.

Aylananing perspektiv ko'rinishi. Tsilindr, konusni turli holatlarda to'g'ri ifodalash uchun, avvalambor, aylanani perspektiva qoidalari asosida tasvirlashni o'rganish kerak. Modelning old qismi holatini saqlagan holda, doirani gorizonta diametri bo'ylab aylantiramiz. Ushbu holatda doiraning ko'rinib turuvchi qismlari ketma-ket o'zgaradi: asl holati, o'rta ellips va to'g'ri chiziq ko'rinishida bo'ladi. 9 rasmda gometrik shakllardan tsilindr va konus asoslarining turli holatlardan perspektiva qonuniga asosan qisqarib ko'rinishi ko'rsatilgan.

Gorizonta holatlardagi aylanalar tasvirlovchining ufq tekisligining holatiga qarab ellips shaklida ko'rinadi. Ufq chizig'iga yaqinlashgani sari, ellipsning kichik o'qi qisqaradi (shakl bir yuza bo'lib ko'rinadi) va ufq chizig'i bilan mos keluvchi doira yuzi (kvadrat kabi) to'g'ri gorizonta chiziq ko'rinishida tasvirlanadi. Aylana ufq chizig'idan yuqorida yoki pastda joylashishiga qarab, ellips aylana shakliga o'tib boradi. Agar biror-bir aylana ufq chizig'idan yuqorida joylashsa, u holda uning pastki qismi, gorizontdan pastda joylashganida esa uning yuqori qismi

ko'rinadi. Bunda doimo shuni yodda tutish kerakki, ellips qanchalik ingichka bo'lmasin, u katta o'qning ikki uchida sinmaydi, shuning uchun aylanani perspektiv chizmasini yaratish jarayonida turli radiusli yoylardan foydalanish yaxshi natija bermaydi. Bu amaliyotda isbotlangan va ushbu qoidaga rioya etilmasa, aylananing perspektivadagi to'g'ri tasviri hosil bo'lmaydi. Rassom ellipsning kichik o'qiga e'tibor qaratganida, uning olisdagi radiusi yaqindagi radiusga nisbatan qisqaroq ekanligini payqaydi. Naturadan rasm chizilganida, doimo ushbu holatni yodda tutish kerak. Bunda kichik o'qning rassomga yaqin turgan tarafi uzoqdagisi bilan solishtirilishi va rasm tuzilishi e'tiborga olinishi lozim.

Yosh rassom aylana va ellipsni hech bir qiyinchiliklarsiz chiza olishi kerak. Avvalambor, bir-biriga perpendikulyar bo'lgan ikki chiziq - simmetriya o'qlari chiziladi. Ularning uchlaridan egrilik darajasi yuqori bo'lmagan yoylar chiziladi, keyin esa yoy natijasida hosil bo'lgan burchaklarga to'g'ri chiziqlar tortiladi. Hosil bo'lgan burchaklar to'g'ri chiziqlar o'tkazish yo'li bilan yo'qotiladi. Natijada doira hosil bo'ladi. Bu erda egrilik darajasi butun aylana bo'yicha bir xil bo'lishi lozim. Ellipsni chizishda ham xuddi shu usuldan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Tasviriy san'at asoslari to'g'risida gap borganda undagi bir qator qonun-qoidalarga murojaat qilishni taqazo etadi. Ular quyidagilardan iborat:

Surat tekisligi bu tasvirlanayotgan natyurmort, manzara, portret va hokazolar bilan rassom orasidagi bo'shliqqa aytiladi. Fiziologik nuqtai nazardan qaralganda, yorug'lik chizilayotgan buyumga tushib, rassomga u yoki bu qismining shakli ko'rinadi. Shundan keyingina, rassom uni idrok etib tasvirlashga o'tadi. **Surat tekisligi** rassom bilan natura o'rtasidagi vosita bo'lib xizmat qiladi. **Buyum tekisligi** deb tasvirlanayotgan buyumning joylashgan tekisligiga aytiladi. Buyum tekisligi vazifasida stol, pol, er va boshqa chizish uchun bajariladigan moslama bo'lishi mumkin. 10 rasmda natura qo'yish uchun moslama tasvirlangan.

Ko'rish maydoni va ko'rish burchagi bu chizuvchining tasvirlanayotgan buyumni ko'rish vaqtida qamrab olishdir.

Rassom tasvirlanayotgan ob'ektdan qanchalik uzoqlashib borsa, uning ko'rish maydoni ham kengayib boradi, bu esa tasvirlanayotgan ob'ektning barcha qismlarini aniq ko'rish va tasvirlashga imkon yaratadi. Tasvirlanajak buyumdan (ob'ektdan) juda katta masofada turib, undagi hamma bo'lak va qismlarni yaqqol tasvirlash mushkul. Aksincha, tasvirlanayotgan ob'ektga juda yaqin masofada turib ham, undagi hamma qismlarni ko'z bilan ilg'ab olish qiyin bo'ladi. Shuning uchun har qanday tasvirni bajarayotganda chamalash orqali masofani to'g'ri tanlay olish, ko'rish maydonini to'g'ri belgilash rassomdan mahorat talab etadi. Ko'p hollarda rassomlar tasvirlanayotgan predmet kattaligini 3 hissa ko'paytirilganiga teng masofada turib tasvirleydilar. Masalan, inson qomatini to'laqonli tasvirlash uchun rassom naturadan taxminan 5 - 5,5 metrlar masofada turishi kerak. Shundagina u tasvirni to'laqonli tasavvur etib vazifani aniqbajarishi mumkin.

Ufq chizig'i deb, ko'zimiz balandligida o'tadigan nurga aytiladi. Buni aniqlash uchun qog'ozni olib uni gorizontal holatda ko'zimiz darajasigacha ko'tarib ufqchizig'ini aniqlashimiz mumkin. Buyum chizuvchiga uch holatda ko'rinishi mumkin (6 rasmga qarang).

a)Ufq chizig'idan yuqorida.

b)Ufqchizig'idan pastda.

v)Ko'zimiz nuri balandligida (ufqchizig'i balandligi darajasida).

Ufq chizig'i har doim ko'zimiz nuri balandligidan o'tadi. Agar biz yuqoriga chiqsak u biz bilan ko'tariladi, pastga tushsak ufqchizig'i ham pastda kuzatiladi. Ufq chizig'ini yanada yaqqol tasavvur etish uchun kitob javoni yaqqol misol bo'la oladi. Ushbu sxemasida ufq chizig'ini uch holatda kuzatishimiz mumkin. **Fazoviy perspektiva** deb buyumlarning fazo (bo'shliq) ta'sirida o'zgarib (qisqarib) ko'rinishiga aytiladi. Fazo – tiniqmuhitdir. Lekin, uning tiniqligi tabiatning turli hodisalari ta'sirida o'zgarib turishi mumkin. Masalan: havo namligi, atmosfera bosimining o'zgarishi, havodagi chang-to'zonning ta'sirida havo bulutligi va boshqalar. Shuning uchun tasvirlanayotgan ob'ektning fazo bo'shlig'ida qay darajada chuqur joylashganiga qarab rang, nisbat, tus va undagi alohida bo'laklarning (yaqqol yoki xira) ko'rinishlariga keskin ta'sir etadi.

Fazo perspektivasi ob'ektning kunning qaysi vaqtida tasvirlanayotganligiga (ertalab, kunduzi, kechqurun) yil fasllari (qish, bahor, yoz, kuz,) hamda atmosfera o'zgarishiga (quyosh yoki bulut) qarab ham o'zgaradi.

Chiziqli konstruktiv tuzilish. Tasvirlash uchun buyum qanday sodda yoki murakkab bo'lishidan qat'iy nazar u konstruktiv tuzilishga ega. **Konstruksiya** so'zi- tuzilish (qurilish) ma'nosini anglatib, rassom buyumni tasvirlashda ushbu qonunga amal qilishi shart. Buyumni haqqoniy qilib tasvirlash uchun uning tuzilishini chiziqli konstruktiv tuzilishiga e'tibor berish maqsadga muvofi. Chiziqli konstruktiv kurish har qanday vazifani tasvirlashda amalga oshiriladi. Quyida konusni tasvirlashda chiziqli konstruktiv usulni amalda qo'llab, naturani qanday yaxlitlikda bajarilishini ko'rishimiz mumkin. 12 rasm.

Buyumning konstruktiv tuzilishini uning asosiy qismlaridan, hamda yordamchi chiziqlar o'tkazish yo'li bilan amalga oshiriladi. Chiziqli konstruktiv tuzilish orqali buyumni to'g'ri tasvirlashda perspektiv qonun-qoidalariga to'liq amal qilishni taqozo etadi.

Demak, chiziqli konstruktiv qurish buyumning chekka qirralarini kontur chiziqlar bilan engil tasvirlab, bizga ko'rinar-ko'rinmas tomonlarini ham asosli tarzda ko'rsatishni taqazo etadi. Buyumlar o'z hajmiga ega bo'lishdan tashqari nisbatlarda ham, balandligi va eniga egadir. Bu esa **buyumlarning nisbati** deyiladi.

Bir necha buyumlardan tashkil etilgan qo'yilma o'z nisbatlaridan tashqari o'zaro ham katta-kichikligiga qarab nisbatlari mavjud. Realistik tasvirlashda buyumlar nisbatini to'g'ri aniqlash katta ahamiyat kasb etadi. Buyum nisbatlarini to'g'ri aniqlash va tasvirlash quyidagi usulda amalga oshiriladi. Masalan, gips naqsh rozetkasini olaylik. Rozetkaning balandligini eniga nisbatan kattaligini aniqlash uchun qo'lga qalamni ushlab uzatgan holda rozetkaning kichik tomoni-enining o'lchamini qalamda bosh barmoq bilan belgilab rozetka balandligiga qo'yib taqqoslaymiz. So'ngra ushbu topilgan nisbatni qog'ozda belgilaymiz. Shu usulda bir guruh buyumlardan tashkil etilgan natyurmort yoki boshqalarni o'zining hamda o'zaro nisbatlarini to'g'ri tasvirlash mumkin.

Hajmlar. Har bir buyum o'zining hajmiga ega. Uning hajmi qirralari, balandligi, bo'yi va enining mavjudligi bilan belgilanadi. Agar buyumning hajmi to'g'ri to'rtburchaklardan iborat bo'lsa, uning hajmi ham tekis yuzadan iboratdir. Egri chiziqlardan tashkil topgan buyumlar (shar, konus, tsilindir va boshqalar) tekis yuzalilarga nisbatan ancha hajmdor hisoblanadi. Yuqorida sanab o'tilgan shakllar kontur chiziqlar vositasida amalga oshiriladi. Kontur chizig'ining buyum shaklini namoyon etishda ahamiyati benihoyat katta. Buyumning tuzilishi, harakati, nisbatlari, uning qanday materialdan tuzilganligini va boshqalarni tasviriyl ifodalashda rassom kontur chiziqlardan foydalanadi.

Buyumning shakllari to'g'ri to'rtburchaklardan iborat bo'lsa (kub, piramida, prizma va boshqalar), uning hajmlarini bajarish to'g'ri chiziqlar vositasida amalga oshiriladi. Sferik shakllarning hajmlari va konturlari egri chiziqlardan iborat bo'lsa, hajmlilik ellips, aylana hamda yarimdoira shakllar orqali amalga oshiriladi. 13 rasm.

Buyumni hajmdor tarzda tasvirlash, uning qanday shaklga ega ekanligiga va uni to'g'ri tuslash orqali bajariladi. Qirrali buyumlarda, masalan, kub hajmini to'g'ri tasvirlashda ko'pincha talabalar xatolikka yo'l qo'yadilar.

Kubning hajmini yorug' soyalar vositasida bajarish jarayonida uni yanada yorqinroq aks ettirish uchun uning qirralarini kontur chiziq bilan alohida bo'rttirib ko'rsatadilar. Bu esa mutlaqo noto'g'ri. Tabiatda esa qirrali buyumlar yuzalarining bir-biridan tus jihatidan och va to'qligi bilan belgilanadi. Faqat (kub yoki boshqa qirrali buyumlarda) soya qismidagi qirrasi yorug' qismidagi yuzaga yaqinroqerida tus jihatdan kuchliroq ekanligi bilan harakterlidir.

Dumaloq shaklli buyumlarni hajmlarini ellips, aylana chiziqlar orqali bajariladi. Shuni ta'kidlash kerakki, dumaloq hajmga ega buyumlarning ekvator qismi tus jihatdan boshqa erlariga nisbatan kuchliroqdir.

Qirrali buyumlarda bo'lgani kabi sharsimon buyumlarni tasvirlashda ham uning chetlari quyuq kontur chiziq bilan emas, balki yorug' va soyalar bilan amalga oshiriladi.

1.2.Geometrik shakllarni naturadan tasvirlash mashqlarining bo'lajak tasviriyl san'at o'qituvchisini tayyorlashdagi ahamiyati

Tekislikda uch o'lchamli jism yoki jismlar guruhini tasvirlash jarayonida, ularni qismlarga ajratib, alohida chizish mumkin emas. Ushbu usul malakasiz, yosh rassomga xos. Bunday qoida bo'yicha ishlansa, tasvirdagi jism alohida turli masshtabdagi qismlardan iborat bo'lib qoladi va ular bir-birlari bilan hech qachon bog'lanmaydi. Natijada tasvir naturaga o'xshamaydi. Rasm chizish ketma-ketligiga rioya etilmagan hollarda rassomning e'tibori bir joyga jamlanmaydi, maqsadga intilishi xissi sustlashadi va passiv, ko'chirish holatiga o'tib qoladi. Shuning uchun bexato rasm chizish uchun asosiy metodik qoidalarga rioya etish kerak.

Naturadan rasm chizish uchun ob'ektlar ketma-ketligi to'g'ri tanlanishi (oddiydan murakkabga o'tish tamoyilidan foydalanib), hamda o'quv maqsadiga javob berishi lozim. Shuningdek, rasm chizishni oddiy shakl va jismlardan, osondan qiyinga o'tib borish tartibida boshlash kerak. Oliy o'quv yurti o'quv kursining yakuniy maqsadi oddiy natyurmortlarini tasvirlashdan boshlab to – inson tanasining turli holatdagi ko'rinishini avvalo naturadan, so'ngra esa xotira va tasavvurdan chiza olish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan.

Rasm chizish mashg'ulotlari tizimida alohida geometrik shakllar tasvirini chizish muhim o'rin tutadi. Kurs boshlanishida o'quv-ko'rgazma quroli sifatida oq gips shakllardan foydalaniladi.

To'g'ri geometrik shakllarni (kub, prizma, piramida, tsilindr, shar va boshqalarni) chizish mashqlarida yosh rassom naturani idrok etish qonun-qoidalarini tezroq o'zlashtiradi, rasmning perspektiv qonun-qoidalarini to'liq egallaydi, hamda perspektiv qisqarishlar va nisbatlarni (ham naturani, ham rasmni kuzatganda) aniqlashda ko'z bilan chamalash qobiliyatini rivojlantiradi. Oddiy geometrik shakllarni chizish yanada murakkabroq tabiiy jism tasvirini chizishda zarur bo'ladigan bilim va malakani egallashda muhim bo'lib hisoblanadi. Shunday geometrik shakllarni turli ko'rinishda chiza olish, qiyinroq shakllar tasvirini chizish imkonini beradi.

O'quv rasmini chizishdan asosiy maqsad jismning perspektiv ko'rinishini yassi yuzada hajmli qilib ifodalashdir. Shuning uchun o'quv topshirig'ini bajarishdan oldin, pedagog yosh rassomlarga jismning perspektiv tasviri qoidasini tushuntiradi. Chiziqli perspektiva qoidalari istalgan hajmli shaklni turli rakurs yoki qisqarishda ifodalash imkonini beradi. Bu qoidalar qo'yidagilardan iborat:

1. Jism kuzatuvchidan qanchalik uzoqlashsa, u shunchalik kichik bo'lib ko'rinadi.

2. Naturaning tasvir parallel chiziqlari shartli ufq chizig'idagi ma'lum bir nuqtada birlashadi.

3. Rasm chizuvchi uchun ufq chizig'i uning ko'z nuri darajasida joylashadi. Siljimaydigan jismni biror holatda (o'tirib, turib stulda yoki past o'rindiqda o'tirib) chizganda, ufq chizig'i ko'tariladi yoki pasayadi.

4. Ufq chizig'idan pastda joylashgan gorizontol chiziqlar olislashgani sari ufq chizig'i tomon ko'tarilib boruvchi, yuqorida joylashganlari esa pasayib boruvchi bo'lib ko'rinadi.

5. Vertikal chiziqlar va rasm yuzasi bilan parallel chiziqlar (qog'ozning vertikal va gorizontol chekkalariga mos kelsa) tasvirlash chog'ida yo'nalishini o'zgartirmaydi.

6. Ufq chizig'i va birlashish chizig'i odatda tasvirlanayotgan qog'ozdan tashqarida joylashadi. Shuning uchun u chizilmaydi va faqatgina rasm chizish davomida bor deb tasavvur qilinadi.

7. Qirrali jismning yon qirrasi qanchalik yaxshi ko'rinsa, uning og'ish burchagi shunchalik kichik bo'ladi va aksincha, perspektiv tasvirda qirra qanchalik qisqargan bo'lib ko'rinsa, uzoqlashayotgan qirraning og'ish burchagi shunchalik katta bo'ladi.

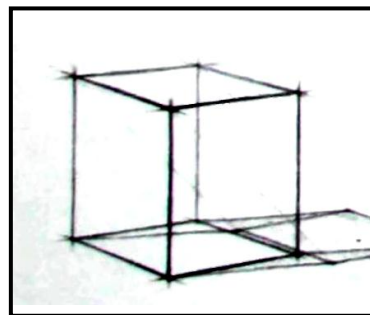
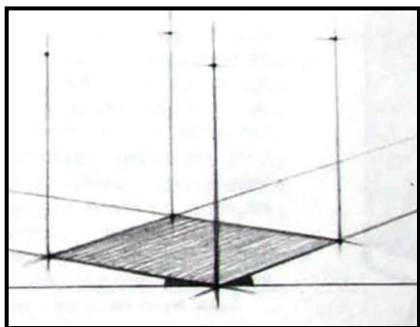
Talaba rasmni qalam yordamida ishlash qoidalarini mukammal bilishi lozim. Masalan, jismning old tarafi tasvirini chizish uchun qalam qattiqroq bosiladi; ikkinchi darajali jismlar alohida ajralib turmaydi, shuning uchun ular nisbatan yumshoqroq bosimda ishlanishi kerak; uchinchi darajali (eng olisdagi) jismlarni

tasvirlash uchun engil shtrix va chiziqlardan foydalaniladi. Agar talaba ushbu qoidalarini hisobga olmay, barcha chiziqlarni bir xil qalinlikda chizsa, jismning kenglikdagi tasviri haqqoniy hosil bo'lmaydi. Barcha sozandalarda bo'lgani kabi, rassomlarda qo'l bilan harakat qilish mahoratini shakllantirish muhim hisoblanadi. Dastlabki mashg'ulotlar uzun chiziqlarni qo'lni uzmasdan chizish bo'yicha o'tkazilishi kerak. Agar chiziq egri, notekis chiqsa, kerakli talabga javob beruvchi chiziq hosil bo'lgunicha qayta-qayta chizish tavsiya etiladi. qisqa yoki nuqtali chiziqlar bilan ishlash mumkin emas. 16,17 rasmlar

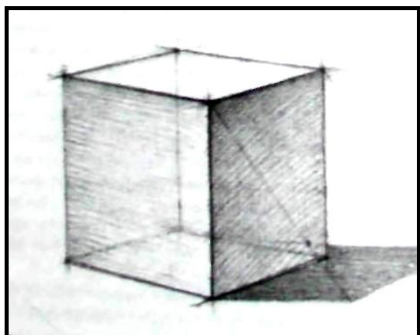
Mashg'ulotlar davomida egallagan bilim va malaka uy vazifalarining bajarilishi davomida mustahkamlanadi. Chunki, uy vazifalari auditoriyadagi mashg'ulotlarning davomidir. Uyda ishlash rassomda mustaqil fikrlash, shaxsiy qarorlarni qabul qilish imkonini beradi. Talaba mustaqil ish olib borishi davomida ijodiy qobiliyatlarini shakllantiradi.

Uy vazifalarini tekshirish chog'ida pedagog namunali rasmlarni namoyish etadi. Jismning hajmli tasvirini chiza turib, avvalo uning konstruksiyasini o'rganish va rasmning perspektiv tuzilishini tahlil etish kerak. Chizish davomida rassom ikki o'lchamli tekis yuzani emas, balki kenglikni ko'rishi va undagi jismlar joylashuvi va o'lchamini perspektiva qoidalari asosida tasvirlay olishi muhimdir. Ish jarayonida jismlar haqidagi bilimimiz va ularning ko'rinishini yodda tutishimiz kerak.

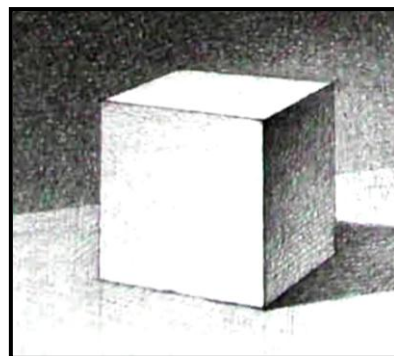
1 mashq. Kub rasmini chizish. Gorizontdan pastda joylashgan hamda (perspektiv o'zgarishlar natijasida) o'ng va chap chekkalari kengligi bir xil bo'lmagan kub rasmini chizishni ko'rib chiqamiz.

a

b

s

d

Kub misolida perspektiv qoidalarga bo'ysinuvchi holatni tasvirlash ancha engil bo'lib hisoblanadi, chunki, uning har bir tarafi teng. har qanday jismni chizishdan oldin, uning tuzilishini va masofadagi ko'rinishini sinchiklab tekshirib chiqish lozim. Mazkur holatda kubning ko'rinib turuvchi chegaralari va qirralari nisbatini ko'rib chiqish, tushunib etish va qaysi vertikal chegara ko'proqva qaysi biri kamroq ochiq ekanligini aniqlash muhimdir.

Kub chegaralari konstruktik tuzilishi uning butun shakli haqida tasavvurni bera oladi. Shuning uchun chizishni ulardan boshlash maqsadga muvofiqdir. Kubning tarkibiy yuzalarini yaqin masofadan chizishni eng yaqin vertikal qirradan boshlash kerak. Kub balandligi ixtiyoriy, ammo qog'oz shaklini e'tiborga olib belgilanadi.

Ushbu vertikal qirraning eng pastki va yuqori uchlari birlashtirilib gorizontal qirralar hosil qilinadi. Ufq chizig'idan pastda joylashgan kubda pastki gorizontal qirralar burchagining yotiqqligi yuqoridagilariga nisbatan kattaroq bo'ladi. Gorizontal parallel qirralar gorizontning chap va o'ng tomonidagi nuqtalarda birlashadi ushbu holatda qog'ozdan ancha tashqarida birlashadi. Shu narsa bilinib turishi lozimki, tabiatda parallel bo'lgan qirralar rasmda gorizontning ma'lum bir nuqtasida tutashadi.

Pastki va yuqori gorizontal qirralarning yo'nalishini aniqlab, kubning chap va o'ng chegaralaridan ikkita vertikal qirra o'tkaziladi va shu yo'sinda vertikal

chegaraning ko'rinib turuvchi qismi aniqlab olinadi. Bunda chegaralarning o'zaro kenglik nisbatini va oldingi vertikal qirraning balandligini kuzatib borish kerak. Kubdagi gorizontal qirralarning yotiq burchaklarini to'g'ri chizish va ko'rinib turuvchi chegara o'lchamlarini kuzatib borish rasmning muvaffaqiyatli chiqishini ta'minlaydi.

Eng oddiy geometrik shakllarni chizish vaqtida, tasvirlash mahoratini mukammal egallab, o'sha shaklning nafaqat ko'rinadigan tomonlarini, balki ko'rinmaydigan tomonlarini ham chizish kerak. Agar shakl to'laligicha idrok etilmasa, u holda ishlangan rasm xaqiqatdan olis bo'ladi. Shu sababli ham rasm o'z xususiyatga ko'ra chiziqli-konstruktiv deb nomlanadi va jismning umumiy tuzilishi, uning konstruktiv xususiyatlari chiziqlar orqali tushuniladi (xuddi shakl rentgen nurlari yordamida proektsiya qilinganidek).

Ikki vertikal qirra o'tkazib, kubning yuqori va pastki asoslari yasaladi. Barcha gorizontal qirralar (ular davom ettirilganda) ufq chizig'idagi ma'lum bir nuqtada kesishishi lozim. Shuningdek, yuqori va pastki asoslarning kengligini (burilish burchagini) nazorat qilib borish muhim hisoblanadi. Rassom bir shaklni bir necha bor turli holatlarda chizganida (ufq chizig'i va boshqa shartlarning o'zgarishi nuqtai nazaridan), u bir narsaga ishonch hosil qiladiki, agar shakl ufq chizig'iga qanchalik yaqin bo'lsa, u shunchalik yuza ko'rinishda bo'ladi, ufq chizig'idan uzoqlashgani sari esa, nisbatan keng burchakli ko'rinishga ega bo'ladi. Bunda har bir holat uchun chegara nisbatlarini, qirralar yotiqqligini va ularning ufq chizig'ida tutashishini aniqlash zaruriy hisoblanadi. Rassomning butun e'tibori kub chizgilariga emas, balki butun shaklga va uni hosil qiluvchi yuzalarning perspektiv ko'rinishiga qaratilgan bo'lishi lozim.

Kub chizish tartibi bir muncha boshqacha bo'lishi ham mumkin. Ma'lumki, uy qurish uchun avvalo mos er maydoni tanlanadi va bo'lajak uyning o'lchamidan kelib chiqqan holda, imorat qurish bo'yicha reja tuziladi. Fundament yotkazilgandan so'ng, pastdan yuqoriga qarab devor ko'tariladi. So'ngra navbat tom yopishga keladi. Rasm chizishda ham xuddi shunday: gorizontal yuzada turuvchi yoki yotuvchi har qanday geometrik shaklni chizishdan avval reja (asos)

tayyorlanishi kerak. Ushbu holatda rasm chizish yuzasining pastki qismidan to ufq chizig'i tomon yaqinlashib boruvchi qismi, ya'ni qog'ozning yuqori bo'lagi maydon sifatida qabul qilinishi mumkin. Kvadrat kub yasash uchun reja bo'lib xizmat qiladi. Bu erda kvadrat asosda yotishi va perspektiv qisqarish qoidalariga rioya qilishi shart.

Dastlabki chizgilar va jismining xomaki shakli qalam bilan engil shtrixlar yordamida chiziladi. Chunki, noto'g'ri chizilgan chiziqlarni o'chirg'ich yordamida bir necha bor o'chirganida qog'oz o'z xususiyatini yo'qotadi.

Chizish doimo bizga eng yaqin bo'lgan nuqtalardan – ushbu holatda kub asosidagi kvadrat burchagidan boshlanadi. Buning uchun, avvalo burchaklar yordamida kub asosi bo'lgan kvadratning ikki tomoni yo'nalishi aniqlanadi va chiziqlar gorizontda birlashish nuqtasiga etgunicha davom ettiriladi. Shundan so'ng, ushbu tomonlarning to'g'ri o'lchamlari kubning aniqlangan oldingi qirrasiga balandligiga nisbatan belgilanadi va kvadratning eng yaqin burchagidan chiziq tortiladi. Chiziqlar birlashish nuqtasida kesishadi. Perspektiv chiziqlar kesishganda, kub asosi hosil bo'ladi.

Kub chizish jarayonining ikkinchi bosqichi quyidagi tartibda bo'ladi. Kub asosi bo'lgan kvadrat burchaklarining cho'qqilaridan vertikal yo'nalishda chiziqlar tortiladi va ushbu chiziqlar kubning bizga yaqin, oldingi qirrasining yuqori uchlarining birlashish nuqtalari bilan uchrashadi. Bunda boshqa qirralar ham kesishadi va kub hosil bo'ladi.

Ufq chizig'idan pastda joylashgan kubni chizish usulini o'zlashtirgandan so'ng, turli holatlardagi joylashtirilgan kublarni, gorizontdan pastda yoki yuqorida joylashgan kublarni chizish maqsadga muvofiq.

Rasm chizishni tugallash uchun kub qirralariga qalinroq ton beriladi va yordamchi chiziqlardan faqatgina ufq chizig'ida tutashganlari qoldiriladi. qoldirilgan ushbu yordamchi chiziqlar rasm qanchalik to'g'ri chizilganligini tekshirish imkonini beradi.

Chizilayotgan kub qirralari qalamni nihoyatda mayinlik bilan yurgazish orqali hosil qilinadi. Chunki, rassomdan uzoqroqda bo'lgan jism uning ko'z

o'ngidagi jismga nisbatan yumshoqroq, mayinroq ko'rinishda bo'lishi lozim. Ushbu usul rasmni yanada maftunkor va ta'sirli qiladi.

Rasmni ish joyining o'zida tekshirilishi maqsadlidir. Buning uchun rasm chizilgan molbert asl jism yaqiniga joylashtiriladi. Natijada rasmni naturadagi jism bilan solishtirish imkoni tug'iladi. Tekshirish jarayonida jism va rasmga birin-ketin razm solinadi. Agar tasvirda xato mavjudligi aniqlansa, o'sha zahotiyoq unga tuzatish kiritilishi lozim.

Har qanday jismni tasvirlash uchun avvalambor uning kompozitsiyasi ustida ishlanadi. Oddiy geometrik shakllar ham bundan mustasno emas.

O'quv rasmlarida jismlar asl kattaligiga nisbatan kichikroq o'lchamda chiziladi.

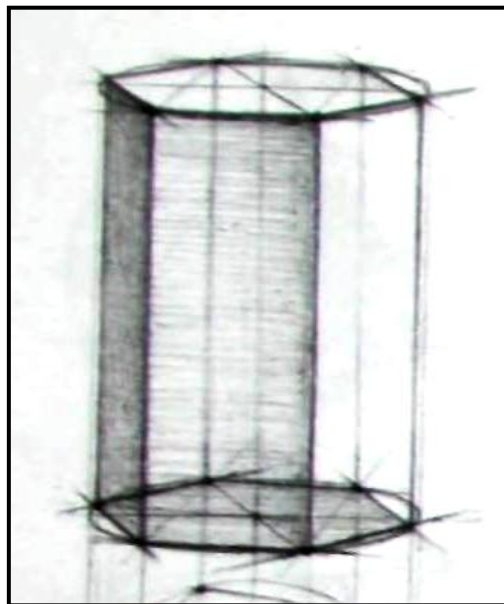
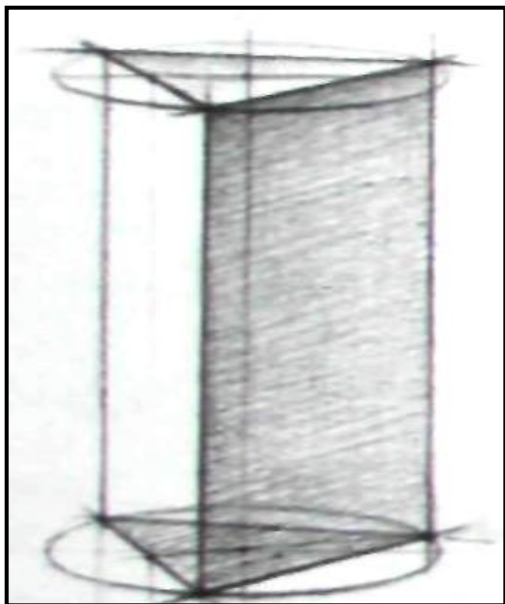
Qog'ozda bir jism rasmini chiza turib, uni qog'oz yuzasining geometrik markazidan, diagonallarning tutashish joyidan balandroqqa joylashtirilishi kerak. Rasm tashqariga chiqib ketmasligi uchun chap va o'ng taraflardan kattaroq joy qoldiriladi.

Barcha murakkab va turli tuman jismlarning naturadagi ko'rinishini doimo oddiy geometrik shakllar asosida tasvirlash mumkin. Chiziqli-konstruktiv rasm chizish ketma-ketligi oddiy ko'chirib olishdan farqli o'laroq, ushbu qoidaga (geometrik shakllar asosida tasvirlash tamoyiliga) asoslanadi. Naturadan geometrik shakllarni chizishni kub, prizma va piramidaning sing holatini chizishdan boshlash kerak.

2 mashq. Prizma shakllari rasmini chizish. 18 e,j rasmlar. Tabiatdagi barcha buyumlarning asosi geometrik shakllardan xususan prizmadan tashkil topganligi ma'lum. Prizmalar uch, to'rt, besh, olti va ko'p qirrali bo'lishi mumkin. Ularni chizishda ham perspektiva qoidalariga rioya etiladi. Bunday rasm ustida ish olib borish jarayonida, rassom o'z bilim doirasini kengaytiradi va o'quv rasmlari bo'yicha malakasini oshiradi.

Avvalo rasmning qog'ozdagi joylashuv o'rni aniqlanadi va rasmni tasvirlash bo'yicha dastlabki chizgilar chiziladi va ufq aniqlanadi. Chizishni rassom o'ziga eng yaqin bo'lgan nuqta-burchagidan boshlaydi. Buning uchun asosning eng yaqin

ikki tomoni yo'nalishlari ushbu tomonlarning ufq bilan hosil qilgan burchaklari yordamida aniqlanadi va ushbu chiziqlarni birlashish nuqtasigacha davom ettiriladi.

Keyin esa ushbu tomonlarning o'lchamlari prizma old qirrasining pastki qismiga nisbatan aniqlanadi. Ushbu qirra prizma balandligining bir qismi bo'lib hisoblanadi.

Gorizontal holatdagi asosning burchaklaridan vertikal chiziqlar o'tkaziladi va ular prizma balandligini tashkil etadi. So'ngra rassomga yaqin bo'lgan qirra uchi birlashish nuqtasi bilan tutashtiriladi va o'tkazilgan chiziq ufq chizig'i tomon pasayib boradi. Prizmaning yuqori asosi ufq chizig'idan pastda joylashgan shaklni tasvirlash qonun-qoidalar bo'yicha chiziladi. Natijada uch va olti tomonli prizma hosil bo'ladi.

Rasmni tugallash jarayonida karkas model qirralarining chiziqlariga to'qroq tus beriladi va yordamchi chiziqlardan faqatgina birlashish nuqtasi tomon yo'nalganlari va ufq chizig'i qoldiriladi. O'quv rasmidagi qoldirilgan yordamchi chiziqlardan tasviriy san'at sirlarini endigina egallayotgan yosh rassomlar ishlarini tekshirishda foydalanishlari mumkin. Chunki, ushbu chiziqlar rasmni perspektiv qisqarish va ufq chizig'ining joylashgan o'rni nuqtasini tekshirish imkoniyatini

beradi. Oxirgi bosqichda shaklning oldingi o'rindagi chiziqlari qalinlashtiriladi va ular olislashgani sari mayinlashib boradi.

3 mashq. Tekislikda vertikal holatda tsilindrning chiziqli - konstruktiv rasmi va gorizontal joylashgan tsilindrning bosqichli rasmini chizish. Yuqorida aytib o'tilganidek, tsilindrni chizish aylananing perspektiv holatini shakllantirishdan iborat.

Dastlabki mashg'ulotda tsilindrning sinch modeli stol ustiga tik holatda joylashtiriladi. Bunda tsilindr rassom nigohi bo'yicha ufq chizig'idan pastda joylashishi kerak.

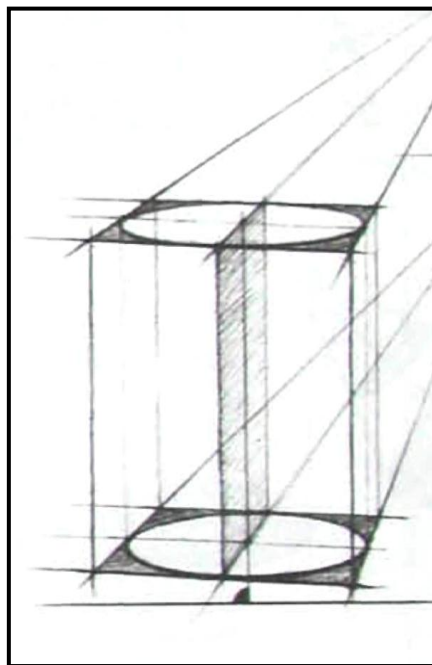
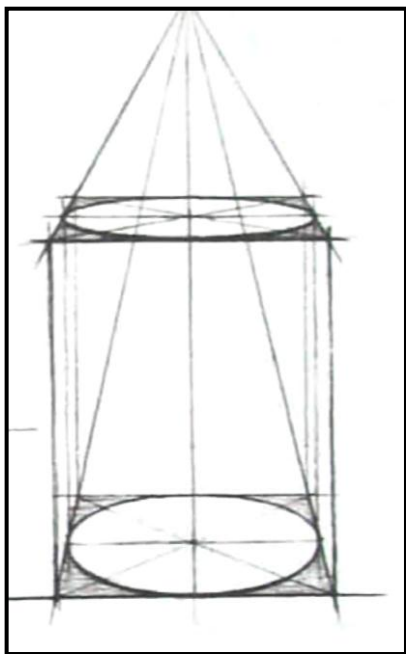
Tsilindr – uchta yuzadan tashkil topgan geometrik shakl: ikkita yassi, bir xil aylana va ushbu aylanalarni birlashtirib turuvchi bitta tsilindirsimon yuzadan iborat. Tsilindr shakli qanday hosil qilinishi jarayonini yosh rassomlarga ko'rsatib berish uchun to'rtburchakning ipga bog'langan karkas modelidan foydalaniladi. Bunda to'rtburchak aylantiriladi va tsilindr tasviri hosil bo'ladi. Topshiriqni tushuntirish jarayonida aylanish o'qi (bu erda tsilindr o'qi) doimo tsilindr asosiga perpendikulyar bo'ladi. Tsilindr balandligi va asosi diametrlarining o'zaro munosabatiga ko'ra tsilindrlar turli xil bo'lishi mumkin: baland, past, cho'ziq va boshqa turdagi tsilindrlar.

Yuqorida aytib o'tilganidek, gorizontal tekislikda yotuvchi geometrik shakllarni chizishni ularning asosidan boshlash kerak. Tsilindrning ikkala asosi ham aylanadan tashkil topgan. Biz yuqorida aylananing ufq chizig'idagi joylashuviga ko'ra ellips holatiga o'tishi to'g'risida gaplashgan edik. Ellips ikkita o'zaro perpendikulyar o'qlar asosida quriladi: katta (gorizontal) va kichik (vertikal) o'qlar. Ular kesishganda ikkalasi ham teng ikkiga bo'linishi kerak.

Shunday qilib ellipsning gorizontal tekislikda yotuvchi, aylana diametriga mos keluvchi katta o'qi gorizontal holatda qoladi va ushbu o'qning uzunligi tabiiy jismdagi kichik va katta o'q nisbatlarini ko'z bilan chamalash orqali aniqlanadi. Shu yo'l bilan rasmda gorizontal tekislikda yotuvchi aylanani hosil qilish mumkin. Buning uchun kvadratning perspektiv tasviri va diagonallaridan foydalaniladi va uning ichida ellipsni nuqtalar bilan belgilab chiqiladi.

Ellips chizish qonun-qoidalarini tushuntirish davomida pedagog rassomlarni ellips har qanday holatlarda chizilganida ham uning chekkalari o'tkir burchak hosil qilmasligi haqida ogohlantirishi lozim. Ellips – bu tekislikda yotuvchi aylananing perspektiv ko'rinishi. Shuning uchun ellipsning pastki o'qi diametri minimal kattalikda bo'lganida ham uning pastki qismidan yuqori qismiga ehtiyotkorlik bilan o'tiladi.

Shunday qilib tsilindr chizishni ellipsning katta yoki kichik o'qi va perspektiv ko'rinishdagi kvadrat diagonalni yordamida uning asosini hosil qilishdan boshlanadi. Avvalambor, vertikal o'q chiziladi hamda uning yordamida tsilindrning vertikal holati belgilab olinadi va natijada shaklning to'g'ri chizilishini nazorat qilishga imkoniyat tug'iladi. Ushbu o'qda tsilindrning balandligi uning pastki asosda belgilangan eniga nisbatan aniqlanadi. Shundan so'ng pastki asos ellipsi chiziladi va asosdagi (kvadrat va ellips asosidagi) tahminiy nuqtalardan yuqoriga qarab, belgilangan tepa asosdagi nuqtagacha vertikal chiziqlar chiziladi.

Tsilindrning yuqori asosi ufq chizig'i va birlashish nuqtasini hisobga olgan holda chiziladi. Yuqori ellips aniqlanadi va ellipslarning uchlaridan (ellipslarning katta o'qlari uchlaridan) vertikal chiziqlar o'tkaziladi va ushbu chiziqlar tsilindrning yon yuzasini hosil qiladi. Bu erda shuni yodda tutish kerakki, tsilindrni

hosil qilish uchun tsilindr asosi diametriga va katta o'qqa teng kvadrat asosli prizma yasaldi. Tsilindr hosil bo'lganidan keyin, ortiqcha yordamchi chiziqlarni o'chirG'ich yordamidqqa yumshatish va ellipslarning oldingi qismlarini, hamda tsilindrning yon tarafini ko'rsatuvchi chiziqlarni qalamni bosibroq yurgazish orqali qalinroq qilish mumkin.

Aylana va tsilindrning perspektiv ko'rinishini tasvirlash muhim ekanligi ko'pincha o'quv rasmlarida geometrik shakllarni va maishiy jihozlarni chizish davomida seziladi va bu erda markaziy o'qaylanish o'qi vazifasini ham bajaradi. Bundan tashqari, tsilindr ko'plab murakkab shakllarning (jumladan, inson tanasining) tarkibiy qismi bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun ushbu topshiriqni tasviriy mahoratni shakllantirishning ilk davrida bajarish zaruriy va majburiy bo'lib hisoblanadi.

Tsilindrni yotgan holatda chizish uchun dastlab bir tomoni bilan gorizontal holatda yotgan prizmani chizish kerak bo'ladi. Bunda prizma asosi tsilindr asosining diametriga tengdir.

1-bosqichda modelni qog'ozdagi kompozitsiyaviy joylashuvini belgilash uchun qalam bilan umumiy shakl engil chizib olinadi va ufq chizig'i belgilanadi. Shundan so'ng prizma chizishni uning asosidan boshlash lozim. Bu erda asos sifatida tomonlari tsilindr balandligi va uning asosidagi aylana diametriga teng bo'lgan to'g'ri burchakli to'rtburchak olinadi (20 a,b). Ushbu to'g'ri burchakli to'rtburchak tsilindrning gorizontal tekislikdagi proektsiyasi bo'lib hisoblanadi.

Rassom chizishni o'zi uchun eng yaqin bo'lgan nuqtadan, to'rtburchakning tomonlari tutashadigan joydan boshlaydi. Avval to'g'ri burchakli prizmaning perspektiv ko'rinishi chiziladi.

Gorizontal tekislikda yotuvchi tsilindrni chizish uchun prizmaning asosi bo'lgan kvadratlar ichiga tsilindrga asos bo'lib xizmat qiluvchi aylanalar chiziladi. Ushbu aylanalar perspektiv ko'rinishda ellips shaklida bo'ladi.

Shuni eslatib o'tish lozimki, tsilindrning asosi bo'lgan aylanalar doimo markaziy o'qqa perpendikulyar bo'ladi va bu perpendikulyarlik jismning rassomga nisbatan har qanday holatda joylashgan tasvirini chizish chog'ida saqlanishi kerak.

Shuning uchun kvadrat ichida chizilgan ellipsning katta o'qlari tsilindr o'qiga perpendikulyar qilib chiziladi. Ellipsning ushbu va kichik o'qlarini o'zaro solishtirish, perspektivadagi «aylanalarning ochiqlik darajasi»ni aniqlashda ko'z o'lchash orqali amalga oshiriladi. Asosdagi ellipslar birlashtiriladi va tsilindr kenglikda hajmli bo'lib ko'rinadi. Rasmni tugallash jarayonida tsilindr chiziqlari qalinlashtiriladi va natijada yordamchi chiziqlar ikkinchi darajaga o'tib boradi. **4 mashq. Ufq chizig'i va ko'rish nuqtasiga nisbatan turli holatlardagi antik gips ko'zani chizish.** Ushbu rasmlarda ko'zalarning turli holatlardagi ko'rinishlari tasvirlangan (yonboshlagan, og'ib turgan, tik turgan holatlar. Barcha holatlarda ellipsning katta o'qlari markaziy o'qqa – simmetriya o'qiga - ko'zaning aylanish o'qiga perpendikulyar.

2 BOB. BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI TASVIRIY SAN'AT ASOSLARIGA O'RGATISHNINGSH METODIK ASOSLARI

2.1. Murakkab shaklli buyumlarni tasvirlash orqali talabalarni kasbiy tayyorlash metodlari

Murakkab shaklli buyumlarni tasvirlash masalan panjara gips naqsh rozetkasini tasvirlashdan asosiy maqsad yoshlarni o'zbek milliy xalq amaliy san'ati bilan tanishtirish hamda qurish mahorati va shakl hajmini ko'rsatishdan iborat.

Qo'yilgan vazifani amalga oshirishda relefli ornamentni bajarish maqsadga muvofiq. Rozetkaning konstruktiv qurilishi va uni soya-yorug' tusini belgilash talabalardan diqqat-e'tiborni talab etadi. Rozetka chizuvchilarga nisbatan ko'z balandligida och-kulrang fonda joylashtiriladi. Talabalar rozetkani yon tomondan kuzatib, ayrim perspektiv qisqarishlarning tasvirini bajarishlari maqsadga muvofiq bo'ladi.

Naqsh rozetkasining umumiy shaklini bajarish jarayonida uning asosiy nisbatlari bo'yining uzunligiga hamda eni va chuqurligiga nisbatan to'g'ri belgilab olinishi muhim.

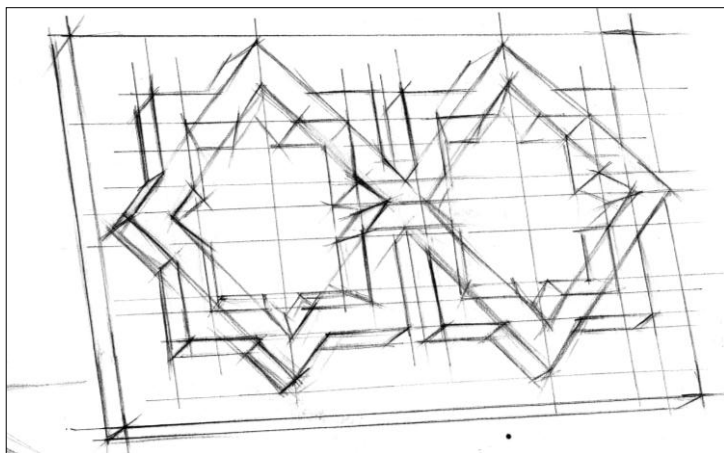
Ustki qism shaklini tasvirlashda talabalar shakllarning bir xil emasligini ko'radi. Bu ularni yanada har bir bo'lakni diqqat e'tibor bilan tahlil etishga yo'naltiradi.

Haqqoniy tasvirlashning asosiy qonunlaridan biri «panjara» geometrik naqshini tahlil etib, uning xarakterli bo'laklari aniqlanib, bosqichma-bosqich tasvirlanadi.

Qog'oz yuzasida juda engil chiziqlar bilan rozetka tomonlarining nisbatiga qarab qog'oz tik yoki yotiq holda qo'yiladi.

Naqsh namunasining vertikal tekislikka nisbatan og'maligi, tomonlardan birining ikkinchisiga nisbati, perspektiv qisqarish va ufq chizig'ining qanday holda turishi chiziqli konstruktiv usulda bajariladi. So'ng tasvirlangan ikki qismli zanjira elementi aniqlanadi. Buning uchun zanjiraning gips taxtasidagi eng yuqori va pastki qismi hamda chekka nuqtalari belgilanadi.

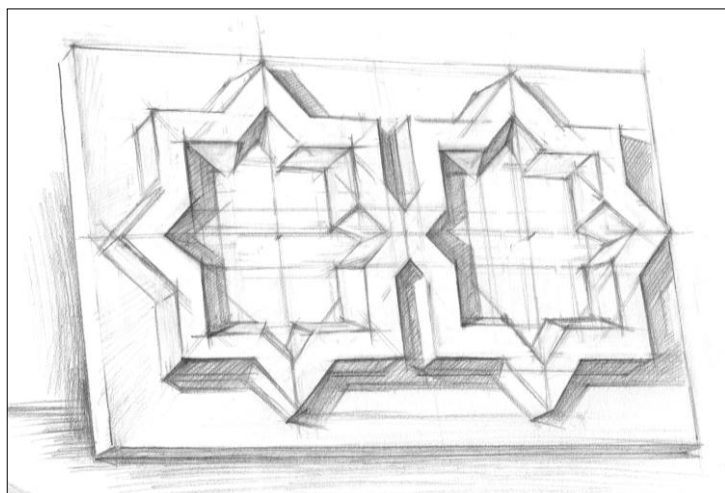
Ma'lumki, ushbu rozetkaning tomonlari, burchak graduslari bir-biriga teng va simmetrik. Shuning uchun uni teng ikkiga bo'lib o'tuvchi nuqtalardan

gorizontal va vertikal to'g'ri chiziqlar o'tkaziladi (31-a rasm).

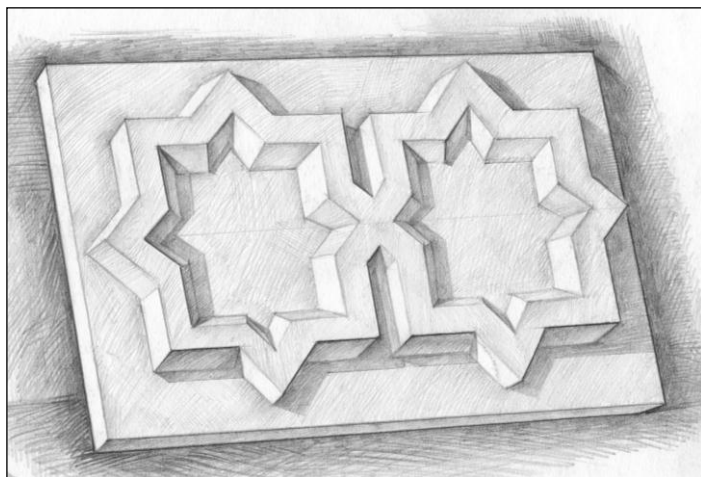
O'tkazilgan vertikal ikki chiziq bir-biriga parallel bo'lsa, gorizontal chiziq ganch taxtasining yuqori va pastki gorizontal qirralariga parallel bo'lmagan holda o'z holicha

o'tadi. Chunki, bu ikki to'g'ri chiziq talaba qaysi nuqtadan turib tasvirlayotganiga

qarab perspektiv qisqarib boradi va ma'lum masofaga borib bir nuqtada uchrashadi (kesishadi). So'ng panjaraning qalinliklari belgilanadi va ular to'g'ri chiziqlar orqali birlashtiriladi. Bu vazifaning 2-bosqichi hisoblanadi.

Keyingi bosqichlarda panjara tomonlarining burchaklari, tekisliklarning bir-biriga nisbatlari topiladi. So'ng rozetka bo'laklaridagi yorug' va

soya, yarim soyalar yorug'lik manbaining tushishiga qarab qanday o'zgarishi aniqlanadi. Soya boshlang'ich bosqichda engil shtrixlar asosida bajariladi. Rozetka bo'laklarining yorug' va soyalarini hech qachon alohida-alohida ishlash yaramaydi.

Tasvirlanayotgan har bir bo'lakni bir-biriga taqqoslagan holda barobar olib borish, tugallanganligi jihatdan bir-biriga muvofiq bo'lishi kerak. Ushbu amalning to'g'ri bajarilishi ish jarayonida qilingan xato va kamchiliklarni o'z vaqtida tuzatishga yordam beradi.

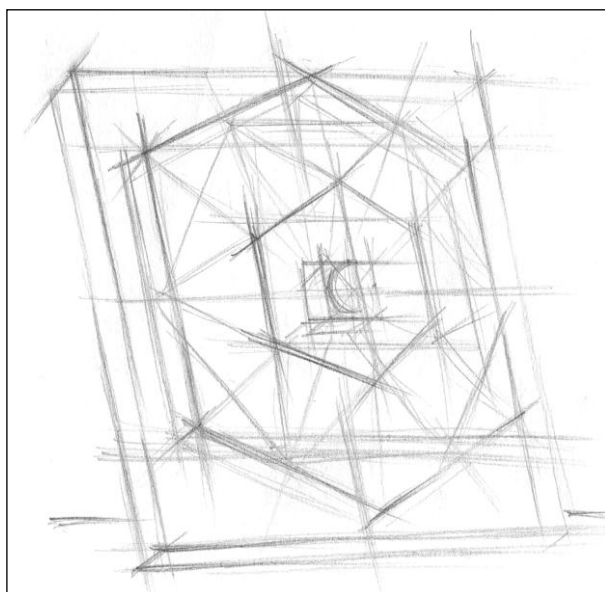
Vazifada bosqichma-bosqich ish yuritish, ya'ni rozetkani qog'ozda to'g'ri joylashtirish, har bir bo'lakni konstruktiv chiziqli qurish va hajmlari ustida ish olib borish orqali biri ikkinchisini to'ldirib boradi.

Gips rozetkaning tasvirini to'g'ri bajarishda talabalar quyidagi qonun va qoidalarga amal qilishlari zarur:

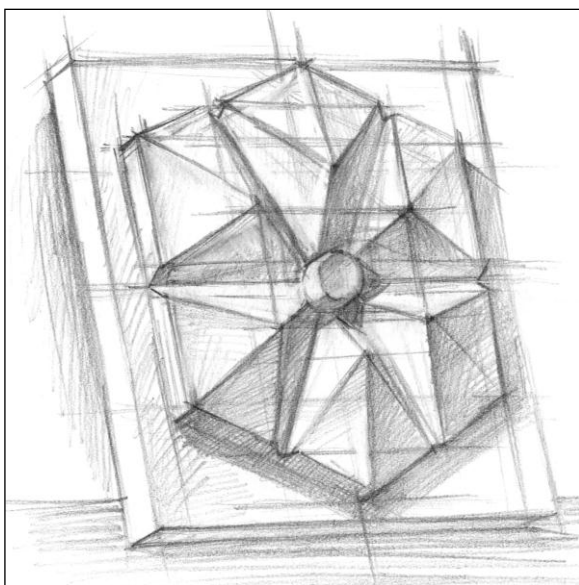
1. Belgilangan ixtiyoriy qog'oz sirtida tasvirlanayotgan naturaning chekka qirralarini belgilangan holda kompozitsion to'g'ri joylashtirish.
2. Naturadagi shakllarning asosiy tayanch nuqtalarini belgilab, ulardan birining ikkinchisiga bo'lgan nisbatlarini perspektiv qonun-qoidalar asosida tasvirlash.
3. Shakllarni chiziqli konstruktiv ravishda qurish, naturada qo'yilgan asosiy bo'laklarni belgilash.
4. Tasvirlanayotgan shakllarning xarakterli xususiyatlaridagi tushuvchi shaxsiy soyalarni belgilash va alohida bo'laklarga ishlov berish.
5. Naturadagi barcha buyumlarni tus jihatdan yana bir bor ko'rib, qo'yilmadagi shakllarning xarakterini aniqlash va soya, yarim soya, yorug', refleks

joylarini aniqlash. Buyumni butun yaxlitlikka bo'ysindirish va vazifaga yakun yasash.

Ushbu metodik ketma-ketlikka rioya qilib tasvirni to'g'ri bajargan talaba vazifadagi qo'yilgan maqsadga erishadi va keyingi vazifalarni aniq bajarishida u muhim vosita hisoblanadi.

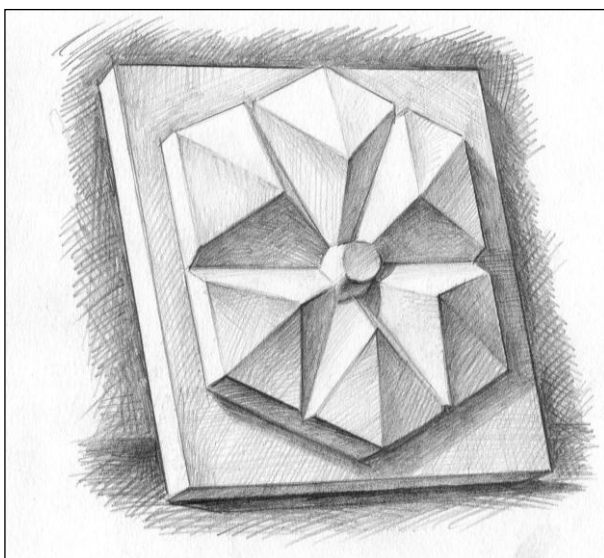

Geometrik shakllar va gips rozetkalar rasmini chizish mashqlarini

o'zlashtirgandan so'ng murakkab elementlarga o'tiladi. Me'mor dizaynerlar tayyorlovchi kasb hunar kollejlari talabalari uchun ushbu vazifa juda muhim hisoblanadi. Chunki, mazkur vazifalar aynan memorlik elementlarini tasvirlari bilan muhimdir. Tasvirlash uchun «klassik» uslubida ishlangan ustunning kapiteli (me'morlik bo'lagi) tanlab olinadi. Ushbu modelni tanlab olinishdan

maqsad yoshlarga geometrik shakllar: kub, shar, tsilindr kabilarni bajarish

davomida olgan chiziqli konstruktiv qurilish, perspektiva, yorug'-soya va tus, munosabatlari kabi kunlar haqidagi bilimlarni mustahkamlashdir. Kapitелning nozik va murakkab konstruksiyasini chizish talabalardan yuksak mahorat talab etadi.

Kapitel stol ustiga tik holda qo'yiladi va unga qo'shimcha ravishda

olti qirradi prizma, shar ishtirokida kompozitsiya tuziladi (ufq tekisligi tasvirlovchi ufq tekisligidan ancha balanda). Qo'yilma yuqori old tomondan yoritilgan.

Vazifani oshlashdan oldin talabalar turli nuqtalardan chizgilar bajarishlari va eng maqbul joyini tanlab olishlari kerak. Aniq joyni tanlab olingandan so'ng ishni tasvirlash bosqichlariga to'la amal qilgan holda olib borishlari shart.

Dastlab, kapitel va uning ustuni biriktirilgan to'g'ri to'rtburchak asosi taxtachasi qog'oz sirtida kompozitsion to'g'ri joylashtirilib olinadi. Shundan so'ng unga kapitel va uning pastki kesik tsilindrsimon usutni chiziqli konstruktiv ravishda quriladi.

Shakl simmetrik bo'lgani uchun uni tasvirlashda turli yordamchi chiziqlar bilan bir qatorda kapitel asosidan o'tuvchi va shaklni teng ikkiga bo'luvchi o'q chizig'ini belgilab olinadi.

Vazifani metodik izchillikda bajarishda kompozitsiya asoslari, chiziqli konstruktiv tuzilish kabi tasvirlashning asosiy qonunlari, shuningdek, perspektiva qonuniga amal qilish lozim. Bu erda to'g'ri to'rtburchak, prizma, aylana shakllarining perspektiva jihatidan qanday ko'rinishga ega bo'lishini qurish mumkin. Shuningdek mashq davomida avval katta shakl, so'ngra esa uning nozik va mayda bo'laklari ustida ish olib borish kerak. Aks holda etarli darajada muvaffaqiyatli amalga oshirilmaydi. Bizning misolimizda kapitelni teng ikkiga bo'lib turuvchi to'g'ri to'rtburchak asosga ega. Aslida esa kapitel ustuni dumaloq shaklga ega. Shuning uchun uni qurishda uning yaxlit bir aylana shaklga ega ekanligini hisobga olgan holda ish yuritish kerak. Faqat shu yo'sinda tasvirlash orqaligina uni haqqoniy ko'rinishiga erishish mumkin.

Natyurmortni naturadan chizish bo'yicha kerakli qonun-qoidalarini bosqichma-bosqich egallash muhimdir. Kenglikdagi jismlarni kuzata turib, biz ularni ko'ramiz va keyinchalik ularning uch o'lchamli ekanligini tasavvur etamiz. Kenglikdagi jismlar rasmini qog'ozga tushirish jarayonida, insonning ko'rib idrok etish qobiliyatini hisobga olgan holda, perspektiv o'zgarishlarni tasvirlash kerak.

Istalgan rasmni ishlash chog'ida, uni bosqichlarga bo'lish metodik jihatdan katta ahamiyatga ega. Rasm chizishni bosqichlar bo'yicha qismlarga ajratish yo'li bilan amalga oshirilgan taqdirda ham ular o'rtasida o'zaro uyg'unlik va bolqlik doimo mavjud bo'lishi lozim. Dastavval shaklning umumiy chizgilari tushiriladi, shaklning alohida qismlari ajratiladi, bo'laklar ustida ishlanadi, shuningdek, bo'laklardan umumiy tasvirga qaytiladi.

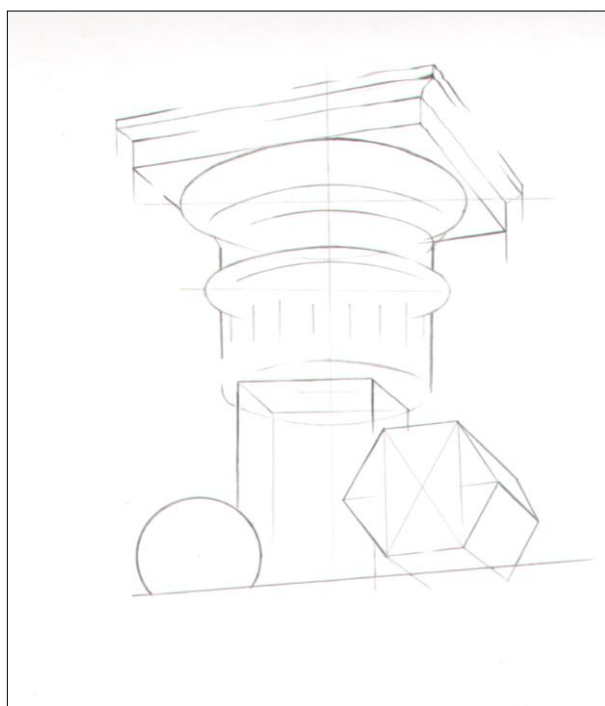
Bir guruh geometrik shakllarning rasmini chizish alohida shakllar rasmini chizishga nisbatan ancha mushkul. Bu erda nafaqat jismlarning nisbatlari va tus munosabatini ko'ra olish, balki shakl jihatdan turli bo'lgan va rassomga nisbatan har xil joyda joylashgan jismlarning har birining perspektiv ko'rinishini aniqlay bilish ham katta ahamiyat kasb etadi. Natyurmortdagi har bir jism boshqalariga

bo'liq bo'lishi kerak. Shunda bitta rasmda bir necha tuzilish tarxlari namoyon bo'ladi: to'g'ri parallel chiziqlarning har qaysisi o'z birlashish nuqtasiga ega, turli burchaklar bo'yicha aylanuvchi shakllar uchun esa aylana chizishning o'ziga xos uslublari mavjud.

Ma'lum bir nuqtada tutashuvchi ikkita parallel chiziq yo'nalishi rasmning qay darajada to'g'ri ishlanayotganligini tahlil va nazorat qilish imkonini beradi. Ushbu bosqichda chiziqlar tasvirdagi jism shaklining to'laligi va hajmliligini ko'rsata olishi kerak. Jismning shakli va hajmini yanada to'liqroq ko'rsatish uchun yorug' - soyadan foydalaniladi.

Geometrik shakllar guruhini chizishni yaxshi egallash uchun, bunday vazifalarni ko'proq ishlash tavsiya etiladi. Bunda asosiy e'tibor shakllarning konstruktiv tahlili va perspektiv ko'rinishiga qaratiladi.

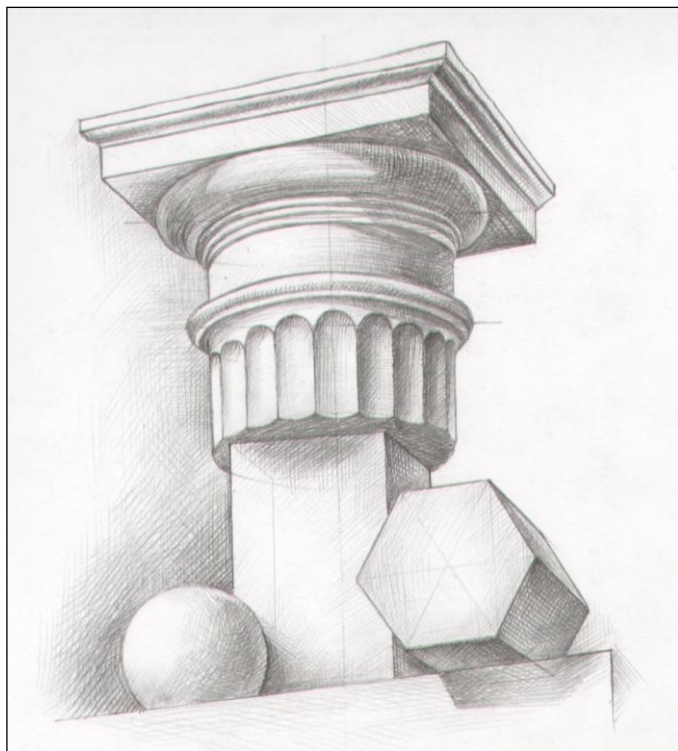
Perspektivadagi jismlarning tuzilishi va shaklini tasvirlashning o'ziga xos tarafi shundaki, bunda asosning gorizontal yuzasi, masalan, vertikal holatdagi kub yoki kvadratning asosi rasmda ham gorizontal bo'lib ko'rinishi kerak. Shuningdek, naturada asosi bir gorizontal tekislikda yotuvchi jismlar rasmda ham huddi shunday tekislikda yotgandek ko'rinishi kerak.

Ushbu holatda jismlar guruhi ufq chizig'idan yuqorida joylashgan va tsilindrning yuqori asosi yuqori asosga nisbatan ingichkaroq ellips ko'rinishida bo'ladi. Jismlar tuzilishining barcha tomonlari (ko'rinmaydigan tomonlari ham) belgilanadi. Rasmning tuzilishini doimiy ravishda tekshirib, parallel chiziqlarni birlashish nuqtasi tomon uzaytiriladi, yorug'llik yo'nalishi aniqlanadi va asosiy soyalar belgilanadi. Natijada rasm hajmli ko'rinishga ega

bo'ladi.

Jismlar nisbatlari ulardagi yorug'llik-soya munosabatlari va ular joylashgan kenglikni hisobga olgan holda, rasmni natura bilan solishtirish orqali aniqlanadi.

Bu esa ustun atrofidagi mayda vertikal qavariq bo'laklar uning asosini tashkil etuvchi aylanalarning perspektiva qonuniga binoan ellips bo'lib qisqargan shakllari va uning kichik katta bo'lagini yarim ko'rinishda emas bir butun yaxlit deb tasavvur etgan holda amalga oshiriladi.

Kapitelning nisbatlari yuqori darajada matematik hisoblari asosida qurilgan bo'lib, ushbu nisbatlarning aniqligi unga ko'rkamlik baxsh etadi.

Shuning uchun uni tasvirlashda juda ko'plab yordamchi chiziqlar o'tkazib aylana markazi to'g'ri belgilash va perspektiva qoidalariga to'la rioya qilgan holda ifodalash hamda yorug'-soya munosabatlarini etarli darajada aniq tasvirlash lozim.

Rasm chizishning so'nggi bosqichida shakllar hajmi oydinlashtiriladi va tus munosabatlari ajratib ko'rsatiladi. Bunda jismlar hajmi mayin shtrixlarda tasvirlanadi va qirrali hamda egri geometrik shakllar yuzasidagi yorug'-soyaning to'g'ri taqsimlashga alohida e'tibor beriladi. Masalan, sferik shar modelini chizishda chegaralarni emas, balki uning tus va yorug'-soya munosabatlarini (jilva, yorug'llik, nimsoya, jismning o'z soyasi va tushuvchi soyani) to'g'ri tasvirlash muhim hisoblanadi. Tus munosabatlari to'g'ri tanlanganida shar yuzasi osonlikcha, deyarli o'z-o'zidan hosil bo'ladi.

Jismlarning barcha yuzalariga shtrix chizish soya qismlardan boshlanadi. Dastlab engil shtrix tortiladi, so'ngra esa u asta-sekin quyuqlashtiriladi va bir vaqtning o'zida tushuvchi soyani tasvirlab, nimsoyaga o'tiladi.

Yorug'-soya qoidalarini geometrik shakllar rasmini chizishda yaxshi o'zlashtirgan talaba turli boshqa jismlarni (sopol, shisha, metall, yog'och va b.) qiyinchiliksiz tasvirlay olish imkonini beradi va boshqa jismlar hamda o'ta murakkab tus munosabatlarini ifodalay oladi.

Ushbu vazifani uzoq muddatli seansda bajargandan so'ng, sharq va g'arb klassik namunalariga mansub me'merlik bo'laklarini me'morlik obidalarni plenerda qalamchizgi va uzoq muddatli mashqlar bajarish mumkin.

Mazkur toshiriqni guruhdagi talabalarning qalamtasvir borasidagi malakalarining darajasiga qarab, bir muncha murakkablashtirish ham mumkin.

Mazkur topshiriqqa qo'shimcha ravishda talabalar kapitelnig turli xillaridan qalamchizgi mashqlarini bajaradilar. O'zbek milliy xalq me'morchiligida qo'llaniladigan «Morpech» bo'lagini o'ziga qarab mustaqil tasvirlaydilar.

Bunda talabalar yordamchi chiziqlardan foydalanib, simmetriya qonunlari, chiziq konstruktiv tuzilish, yorug' soya munosabatlari, ba'zi bir elementlarni ritmik ravishda to'g'ri va hajdor qilib ishlar malakalariga ega bo'ladilar.

Uy-ro'zg'or buyumlari natyurmortini chizish rassom oldiga yangi, yanada murakkabroq vazifalarni qo'yadi. Bunda jismlar turli xil shaklga ega bo'lishi mumkin. Shu bilan birgalikda ushbu jismlarning istalgan birini geometrik shakllarga o'xshatishimiz mumkin.

Naturadan chiziladigan barcha amaliy mashqlarni bajarish jarayonida qo'llaniladigan qonun-qoidalar ushbu natyurmortni naturadan chizish davomida ham qo'llaniladi va kerakli bosqichlarda amalga oshiriladi.

Uy-ro'zg'or buyumlaridan tashkil etilgan natyurmortning rasmini chizish alohida va bir guruh geometrik shakllar rasmini chizishga nisbatan ancha mushkul. Bu erda nafaqat jismlarning nisbatlari va tus munosabatini ko'ra olish, balki shakl jihatdan turli bo'lgan va rassomga nisbatan har xil joyda joylashgan jismlarning har birining perspektiv ko'rinishini aniqlay bilish ham katta ahamiyat kasb etadi. Natyurmortdagi har bir jism boshqalariga boliq bo'lishi kerak. Shunda qog'oz yuzasida bir necha tuzilish tarxlari namoyon bo'ladi

Uy-ro'zg'or buyumlari natyurmortini chizishda turli materiallardan ishlangan jismlar yuzasidagi yorug'-soya kuchini solishtirish kerak. Masalan, metall idishning yuzasini tasvirlash chog'ida uning shakli va fakturasini to'liqroq tasvirlash uchun boshqacha xarakterdagi shtrixlardan foydalanish lozim. Rasmda tus munosabatlarini to'g'ri belgilash orqali talaba, jism materialini tasvirlay oladi. Shisha, metall, sopol va yorug'likni kuchli qaytaradigan buyumlar yuzasiga tushuvchi yorug'lik o'zining xususiyatiga ko'ra juda tez o'tishi bilan (yuzaning yorug'llikni aks ettirish xususiyati kuchli bo'lganligi sababli) xarakterlanadi. Bunday o'tish boshqa materialdan ishlangan jismlarda, masalan, gips, yog'och va boshqalarda kamroq bo'ladi. Bunday tasvirlarni ishlashda shtrixlash qoidalariga va tasvir bajarish ketma-ketlikka rioya qilish katta ahamiyatga ega.

Quyida natyurmort chizish jarayonini ko'rib chiqamiz.

Tasvirga qo'yilgan shakllar hajmining dastlabki tahlili kompozitsiyaviy tuzilishini topish. Natyurmortni turli tomonlardan kuzatib yorug'-soya munosabatlarini hisobga olgan holda, shakl ko'rinishining eng ma'qul joyi tanlanadi.

1-bosqich. Tasvirning qog'ozda kompozitsion joylashuvi. Ma'lum formatdagi qog'ozda natyurmort shunday joylashtirilishi kerakki, unda qog'ozning butun yuzasi naturani tasvirlashda faol ishtirok etsin.

Agar tasvirlanayotgan jism (yoki jismlar guruhi) vertikal yo'nalish bo'yicha cho'zilgan bo'lsa, tabiiyki qog'ozning uzun tarafini vertikal holatda joylashtirish kerak.

Tasvirlanayotgan jismlar o'lchami to'g'ri tanlanishi lozim: tasvir juda kichik yoki juda katta bo'lmasligi, hamda u bir burchakka taqalib qolmasligi kerak. Chizilayotgan rasm qog'ozning tahminan o'rtasida joylashtirilishi kerak. Har bir alohida holat uchun, qog'ozning hajmini hamda tasvirlanayotgan jismlar va umumiy tasvir maydonining o'zaro munosabatini hisobga olgan holda, alohida kompozitsiya tanlashni talab etiladi.

O'quv mashg'ulotlarida kompozitsiya ko'rish maydonidagi tasvir asosida tanlanadi, qog'oz formati aniqlanib (yoki berilgan formatdagi qog'ozda), unga

rasm joylashtiriladi. Tasvir kompozitsiyasini aniqlash (ayniqsa natyurmot chizish jarayonida) – uning joylashuvini, o'lchamlari va fonini to'g'ri belgilashdan iborat. Yaxshi joylashtirilgan tasvirda, umumiy tasvirning butunligi va o'zaro munosabatini buzmay turib, hech narsani o'zgartirish yoki olib tashlash mumkin emas.

O'quv rasmini sifatli ishlash uchun bir necha chizgilarni bajarish tavsiya etiladi. Tasvirni qog'ozga to'g'ri joylashtirishda kompozitsiyaviy **tasvir izlash moslamasi** yordam beradi. Ushbu moslamani yasash uchun karton yoki qalin qog'ozning o'rtasidan to'g'ri to'rtburchakli darcha ochiladi va ushbu darcha qog'oz yuzasiga proportsional bo'lishi kerak. Moslamani chizilayotgan jismga qaratilgan ko'z nuriga perpendikulyar holatda ushlab, uni jismga yaqinlashtiramiz, uzoqlashtiramiz va jism qirralarini moslama tomonlariga to'g'rilab jismning aniq joylashuvini belgilab olamiz.

O'quv rasmini ishlash jarayonida qo'yiladigan asosiy talab - qog'ozda jismlar joylashuvini to'g'ri belgilashdan va har tomondan (o'ng, chap, yuqori va past tomonlardan) bir xil bo'sh joy qoldirishdan iborat. Bunda, shuningdek, jismlarning rangi va ular yasalgan material ham hisobga olinadi. Chunki, ular tasvirda tabiiy chizishi kerak. Shu sababli ham natyurmortdagi eng katta jism xech qachon qog'ozning o'rtasiga joylashtirilmaydi, balki chap yoki o'ng tomonda ifodalanishi lozim.

Yaxshi joylashtirilgan tasvir hech qachon siqilib qolganga yoki qog'ozda bo'sh joy ortib qolganga o'xshamaydi. Shuningdek, o'quv natyurmortida jismlarning nisbatlar qog'ozda to'g'ri belgilanishi kerak.

2-bosqich. Shaklning konstruktiv tahlili va perspektiv tuzilishi. Natyurmortdagi jismlar tasvirini ishlash chog'ida, rassom o'z joylashgan o'rniga ko'ra, ularning shakli, nisbatlari va perspektiv o'zgarishidan kelib chiqishi kerak.

Dastlab jismlarning umumiy ko'rinishi engil chizgilar orqali belgilab olinadi, chegara chiziqlari chiziladi va ushbu chiziqlar doirasida barcha jismlar tasvirlanadi. Jismlar joylashgan tekislik yuzasi ko'rsatiladi. Shundan so'ng bir-biriga boliq ravishda barcha jismlar alohida belgilab chiqiladi. har bir jismning

o'lchami, nisbati va joylashgan o'rni aniqlanadi. Jismlar nisbatini aniqlash cho'g'ida, albatta, solishtirish uchun o'lchov birligini tanlash lozim. Balandlikni solishtirish uchun o'rta yoki kichik jismning o'lchamini olish qulay hisoblanadi.

Jismlar konturini doimiy tarzda oydinlashtirish orqali jismlarning perspektiv ko'rinishi sinchiklab kuzatiladi: jismlar bir-birini to'smasligi va ular o'zaro kesishmasligi lozim. Jismlar orasidagi masofa va gorizontaal yuzaga nisbatan jismlar asosining joylashuvi aniqlanadi. Buning uchun natyurmortni yaqin masofadan, yon tarafdin, orqa tarafdin, tepasidan kuzatish va jismlarning o'zaro joylashuvini aniqlash kerak.

Har bir jismni to'g'ri tasvirlash uchun, ularni proektsiyalash, ya'ni chiziqli konstruktiv yoki shishasimon jism sifatida tasavvur etib chizish kerak. Jismlarning perspektiv ko'rinishi va shaklining to'g'ri ishlanayotganligini kuzatib, uzluksiz ravishda jismlar nisbati aniqlab boriladi. Bunda avvalo katta qismlarning, so'ngra esa kichikroq - yordamchi qismlarning o'zaro munosabati oydinlashtiriladi.

Talaba tasvirning xaqqoniyligini tekshirish uchun molbertdan uzoqlashadi. Bunda oraliq masofa natura va chizilayotgan rasmni to'liq solishtirish imkonini berishi lozim. Tekshirish davomida natura va rasmga ketma-ket qaraladi va mavjud xatolar o'sha zahotiyoq tuzatiladi. Shuningdek, agar rassom turgan holda ishlayotgan bo'lsa, u molbertdan bir oz uzoqlashib tasvir va naturadagi jismni solishtirishi mumkin. Rasm chizishning so'nggi bosqichida xatolarni aniqlab, so'ngra ularni tuzatishga ko'p vaqt sarflagandan ko'ra, rasm chizish jarayonining har bir bosqichida uni boshqarib, tekshirib borish tavsiya etiladi.

3-bosqich. Yorug'l-soya munosabatlari yordamida jismlarning hajmini tasvirlash. Jismlarning perspektiv tasvirini ishlash davomida, ularning hajmi, joylashuvi va tushayotgan yorug'llik darajasini ko'rsata olish muhimdir. Bunga turli tus va qalam bosimidan foydalanish orqali erishiladi.

Naturaning tus munosabati to'q, o'rta va yorqin tuslarning rasmdagi o'zaro munosabatini, ularning tahlilini ko'zda tutadi. Bir seansli o'quv rasmlarda tus munosabatlari yoritilgan va soyadagi yuzalarni tasvirlash, hamda ushbu yuzalarning chegaralarini ko'rsatish uchun qo'llaniladi.

Rasmda avvalo chegaralar, soya va yorug'lik engil tuslarda belgilab olinadi. Jismning yoritilmagan yuzasi konturining atrofiga boshqa yuzalarning (devor,

mato v.b) aksi tushadi va bu joyga jismning o'z soyasiga nisbatan yorqinroq tus beriladi. Bunda jismlar nisbatlari rasm va naturani yorqin va to'q tuslar munosbatini solishtirish orqali aniqlanadi. Yorug' va soya yordamida tasvirga tabiiylik baxsh etish mumkin.

4-bosqich. Rasmni umumiyashtirish. Ushbu bosqichda rasm deyarli tugatilgan bo'ladi va endilikda rasmni natura bilan solishtirish, keraksiz detallarni olib tashlash, birinchi va ikkinchi darajali qismlarni umumiyashtirish va ishdan umumiy taassurot olish kerak.

Yosh rassom uchun natyurmort chizish katta ilmiy ahamiyat kasb etadi. Naturadan natyurmort chizish realistik rasmdagi jismlar joylashuvini to'liq ochib berish, e'tiborni asosan perspektiv tasvirga qaratish, hamda chiziqli-konstruktiv rasm chizishning qonun-qoidalarini o'zlashtirish imkonini beradi. Natyurmort ustida ish olib borish Talabalarda yangi ijodiy qirralarining namoyon bo'lishida katta ahamiyat kasb etadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun talabalar uyda turli shakllardan iborat buyumlar, meva va sabzovotlar,

5 mashq. Antik davr gips ko'za va shar rasmini tasvirlash. Vazifaning asosiy maqsadi yirik hajmdagi shar shakllarining nisbatlarini topish va soya-yorug' munosabatlarining ko'rinishni o'rganish.

Antik davr gips ko'zani chizishda nisbatlarni aniqlashda ko'z bilan chamalashni mashq qilish muhim material deb hisoblanadi. Tavsiya etilayotgan amfora ham shular qatoridadir.

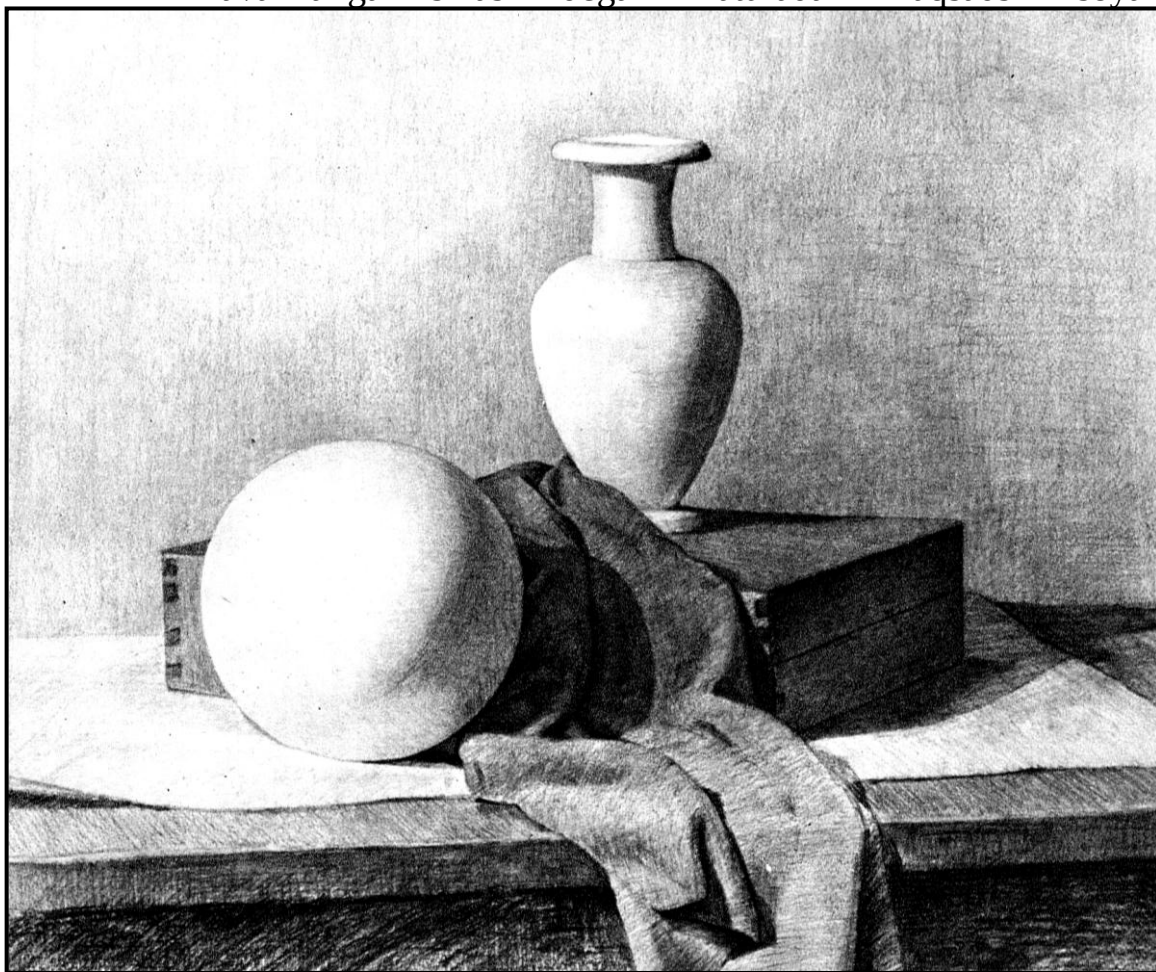
Bu vazifani bajarish jarayonida simmetrik qurish printsiptini qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi, negaki, simmetriya o'qining ikki tomonidagi bir xil shaklni taqqoslash va qurishga asoslanadi. Ayni bir vaqtda simmetrik qurishni bilish talabalarning odatiy ish uslubiga aylangan bo'lishi kerak (bu usul keyingi - inson qomati va kallasining chizmasi ishlarida doimiy qo'llaniladi).

Mato, shar va vazaning tasvirini ishlashda buyumlarning material fakturasini ham ko'rsatish talab etiladi (gips, mato va tekislikning yorug'lik yuzasi). Matoning qanday joylashtirilganligi qo'yilmaning asosiy buyumi hisoblangan vazaning oq bir xil tusligini va shaklini ko'rsatishiga bevosita bog'liq. Shuningdek, vazaning shakli va gips fakturasini aniq ko'rsatadigan mato, yoritgich va fonlar muhim ahamiyatga ega. Yoritgich yuqori yon tomonidagi kuchsiz yorug'lik manbaidan tushiriladi, foni esa tushuvchi soyalarga nisbatan ochroq bo'lishi kerak (22-rasm). Ishning birinchi bosqichi ko'zaning konstruktiv qurilishidan boshlanadi. Bu erda tasvirni engil yordamchi chiziqlar bilan uzluksiz tekshirilishi talab etiladi.

Ishning keyingi bosqichlarida tasvirning soya-yorug' tusini belgilash murakkab jarayon ekanligi hisobga olinib, nozik engil shtrixlar yordamida bajariladi.

Tus munosabatlar birligi haqida eslab shakl bo'yicha ketma-ketlikda tusning ayrim joyi to'qroq yoki ochroq bo'lishini aniq tasavvur qilib shtrixlar berish lozim. P.P.Chistyakov bu haqda shunday deydi: «Har doim mulohaza yuritish lozim: «bu erdan u erga, shakli shunday» hamda naturani tez-tez kuzatish kerak...», «... Hech qachon indamay rasm chizma, har doim o'zingga biror- bir vazifa belgilab ol...».

Tavakkaliga ishlash degani naturadan maqsadsiz soya-yorug'

nga va

III BOB. BITIRUV MALAKAVIY ISHI BO'YICHA TAJRIBA SINOV ISHLARI.

3.1. Tajriba-sinov ishlarining tashkil etilishi va uning natijalari.

Bosh shaklining bo'laklarini ishlash yuzning bosh qismlari – burun, ko'z, quloq, lablarni tasvirlashning asosiy qoidalari haqidagi bilimlarni puxta bilishni talab etadi. Talabalarga boshning alohida bo'laklari rasmini chizish muhimligini tushuntirib gips boshning davomli rasmini chizish vaqtida bosh bo'laklarini chizish alohida ahamiyat kasb etishini ta'kidlash lozim. Talaba bosh rasmini chizish paytida ko'z, quloq, burun va lablarni tasvirlashning butun nozik tomonlarini chuqur va maxsus o'rganib olishi uchun narsalar shakli haqidagi bilimlarga ega bo'lish kerak. Demak, buning uchun u uning qismlaridan boshlashi, xotira va amalda etarli darajada yaxshi o'zlashtirib olishi kerakligini anglashlari lozim.

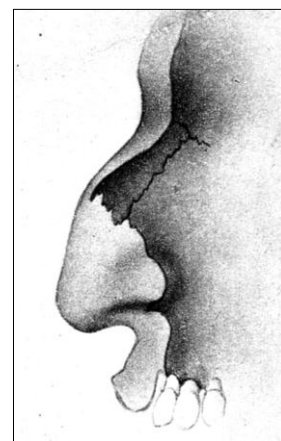
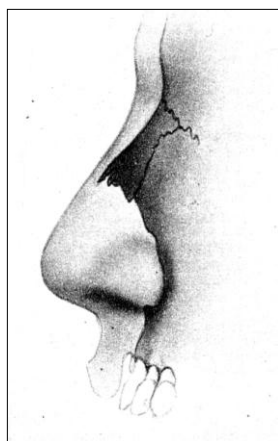
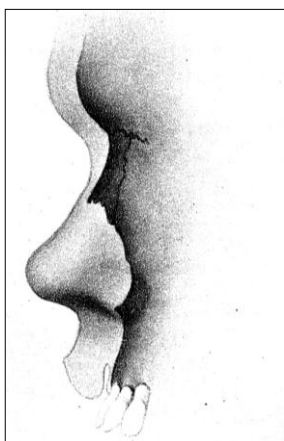
Tarixdan ma'lumki, qadimgi badiiy maktablarda ham bosh shaklini o'rganish, to'laqonli psixologik portret ishlash ham burun, ko'z, lab, quloq kabi detallar rasmini chizishdan boshlangan. O'sha dastlabki badiiy akademiyaoyoq aka-uka Karachchilardan biri o'z akademiyasi tarbiyalanuvchilari rasmdan qo'llanma tuzgan edilar. Bu qo'llanma «Butun inson tanasini chizishga o'rgatuvchi ajoyib maktab» deb nomlangan bo'lib, ularda ham bosh shaklini o'rganish bo'lganish bo'laklar rasmini chizishdan boshlangan. Keyinchalik ham bosh bo'laklarini bo'yicha qo'llanmalarining hammasida ularga jiddiy e'tibor berilgan. Masalan, I.Preysler o'zining «Rasm chizish bo'yicha qoida va qisqa amaliyot» deb nomlangan qo'llanmasida nafaqat quloq shaklining qurilish qonuniyatlarini ochib beradi, balki tasvir qurish metodikasini ham ko'rsatadi. Tasvir rasm chizuvchiga quloq holatini aniqlab olishda yordam beradigan o'q chiziqlarni aniqlashdan boshlanadi. Shundan so'ng quloq suprasining umumiy aylanasi va qismlarining proporsional nisbatlari belgilab olingan. Bosh qismlarini o'rganish rasm bo'yicha o'quv dasturlarida ko'zda tutilgan klassik gips namunalar (Dovud boshi) tahlili va tasviridan boshlaymiz. Bosh shakli bo'laklarini ishlashni burun tasviridan boshlanadi, biz ham ushbu vazifani burun shakli tahlilidan boshlaymiz. Bosh shakli bo'laklari tasvirini qurish uslubini ochib borib, yana go'yo ma'lum haqiqatga qaygandek bo'lamiz. Lekin turli oliy badiiy o'quv yurtlaridagi ko'p

yillik amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik talabalar ular haqida unutib qo'yadilar va lozim darajadagi muvaffaqiyatga erishmay turib rasmni juda mantiqsiz va betartib tarzda olib boradilar.

Ma'lumki, burunning katta shakli to'rtga yuzadan iborat bo'ladi – oldikgi, ikki yon va pastki yuzalardir.

Induvidual xususiyatlarga ko'ra burun shakllari qurilish sxemasi ko'rinishi o'zgaradi va anatom olim Mixail Gerasimov sxemasiga ko'ra puchuq, qirg'iy burun, to'g'ri burunlardan iboratdir. Lekin ularning qurilish qonuniyati o'zgarmay qolaveradi. Masalan, biz qirg'iy burun kishini chizayapmiz. Burun shakli strukturasini tahlil qilib, biz ko'rsatib o'tgan sxema ancha cho'zilganligini qayd etamiz; bunday kishilarning qansharlari ancha tor bo'lib, prizma-burunning yon yuzasi qanshardan ko'z yoshi qorachig'igacha chuqur kirib ketadi; burun bugri eng do'ng qismi odatdagidek bo'lib shakliga ko'ra cho'ziq, uchi pastga eilgan, bodom chiziqlari ko'rinmas bo'ladi, ular yagona shaklga qo'shilib ketgandek bo'ladi. Puchuq burunli kishining qanshari keng, burni bukri botiqroq va kichik bo'ladi, bodomlari keng va burun uchi yaxshi ko'rinib turadi, butun sxema esa ancha siqiq. Lekin shuni alohida ta'kidlash kerakki shakl xarakteri xar xil bo'lishiga qaramay burun sxemasi, tarkibi o'zgarmas, ya'ni to'rt qismdan iborat bo'lib qolaveradi.

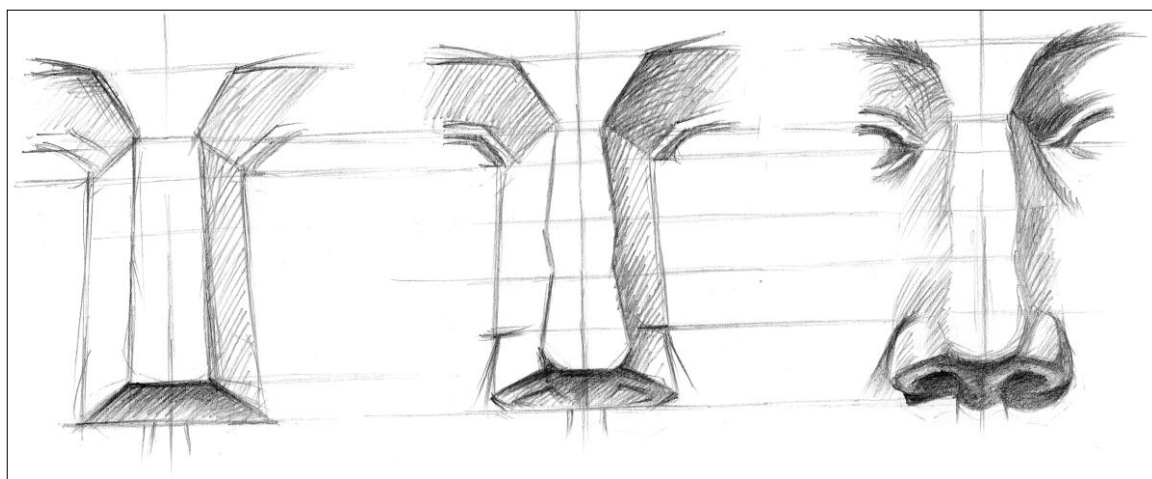
Burun shaklining tashqi ko'rinishi va qonuniyati asosan burun suyagi va qoshlar o'rtasi peshona qismi suyagining qurilish xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Puchuq burun peshona qismi oldinga ancha bo'rtib chiqqan, burun suyagi esa ichiga kirib ketgan bo'ladi.

To'g'ri burunli kishilarda peshona suyagidan burun bugrigacha o'tishi bir tekisda bo'ladi. Qirg'ay burun kishilarda peshona suyagi biroz oldinga turtib chiqqan, burun suyaklari esa ancha oldinga chiqib, keskin pastga qaragan bo'ladi. Burun ko'mirchagi va muskullar shakllarning joylanish qonuniyati ham shunday. Buni jonli portret rasmini chiziyotganda hisobga olish kerak. Mazkur holatda biz burun shakli va uning plastik xarakteristikasi shaklini qurishning umumiy qonuniyatlarini o'zlashtirib olishimiz kerak.

Burun shakli qurilishining asosiy qonuniyati Mikelandjelo Buanorottning «Dovud» boshi haykal nushasida yaxshi ifoda etilgan. Shuning uchun barcha badiiy o'quv yurtlarida bosh bo'laklarini o'rganishda Dovud boshining gips nusxasi gips nusxasi tavsiya etiladi.

Burun rasmini chizishga kirishar ekanmiz, tasvir qurishning uslubiy izchilligi-oddiylikdan murakkablikka, umumiylikdan xususiylikka rioya qiling. Eng avvalo burun gips nusxasining prizmatik shaklini belgilab olish zarur, uning holatini va proportsional nisbatlarini kenglikda belgilab olamiz (perspektiva qonuniyatlariga muvofiq). Keyin burun prizmasining joylashishi va yuzalarining (oldingi, pastki va ko'rinib turgan bo'lsa-ikki yon yuzalarini) yo'nalishini belgilab olamiz. Agar burun prizmasi biz tomon frontal turgan bo'lsa, u holda oldingi yuza yaxshi ko'rinadi, qolganlari esa perspektiv qisqarishda bo'ladi; agar biz burun prizmasiga pastdan qaraydigan bo'lsak, burunning pastki yuzasi yoyilgan va yaxshi ko'rinadigan, old va yon yuzalari esa prespektiv qisqarishda bo'ladi.

1 bosqich

2 bosqich

3 bosqich

Prizma – burun qurilishi to'rtidan-uch burulishda yoki profilda bo'ladigan bo'lsa, burun prizmasining bizga qaratilgan yon yuzasi yaxshi ko'rinadi, uning qolgan yuzalari esa perspektiv qisqarishda turganligini ko'ramiz. Shuning uchun eng avvalo, tasvirda prizma-burunning umumiy shaklini to'g'ri belgilab olish, uning holati kenglikda chiziqli perspektiva qonuniyatlariga ko'ra to'g'ri turganligini aniqlab olishimiz va proporsional nisbatlarini tekshirib olishimiz lozim. Shundan so'ng bizning sxemamizga muvofiq shakl strukturasini ochishni boshlaymiz. Bizning misolimizda esa burun to'g'ridan ko'rinishga ega bo'lib, uning prizmatik xolati aniq ko'rsatilgan. Eng avvalo burun old yuzasining asosiy qismlari-qanshar, bugri va bodomlarining joylashishini belgilaymiz. Shundan so'ng qanshardan ko'z yoshi qorachizig'igacha va bodomlardan burun teshiklari uchigacha bo'lgan yon yuzalar chuqurligini, shuningdek burunning pastki maydon xarakterini aniqlaymiz.

Burunning old yuzasi aniqlik kirita borib tasvirini bir vaqtning o'zida o'ng va chap tomonlarda yuriting. Masalan, o'ng tomondan qansharni belgilab olib, darhol chap tomonini ham belgilang; burun bugrisini o'ng tomondan belgilab, shu erning o'zida chap tomonni ham; bodomlar shakli xarakterini aniqlay turib, o'ng va chap qismini bir vaqtning o'zida tasvirlay boshlaymiz.

Agar rasm chizuvchida ko'z chamalash malakasi rivojlanmagan bo'lsa, u holda dastlab qurishning yordamchi chiziqlaridan foydalanishi kerak. Masalan, burun prizmasini belgilab olib ko'z yoshi qopchig'i va burun qanotlari uchini to'g'ri chiziqlar bilan tutashtirish; burunning yuqori chetini belgilab darhol uni boshqa tomondan ham tcho'g'ri chiziq bilan belgilashi va bu to'g'ri chiziqni burun asosi chizig'igacha davom ettirish lozim.

Burun teshiklarini tasvirlashda teshiklar qalinligini (ayniqsa soyada qolgan pastki yuzani bo'rttirayotganingizda) belgilashni yodingizdan chiqarmang.

Tus berishda shakldan ikkinchi shaklga o'tishda ehtiyot bo'ling, ularning chegaralarini juda qattiq bo'yab yubormang (ayniqsa qanshar shaklidan burun bugrisiga, bugridan bodomlarga o'tish joylarni). Burunning pastki yuzasini ocha borib burun uchi, burun teshiklarining yon chegaralari va burun teshiklarining

qalinligi ko'rsatilishi kerak bo'lgan pastki yuzalarga salgina tus berib, yuza chegaralarini ochish zarur. Pastki, yon va oldingi yuzalarga umumiy tus berish noto'g'ri. O'zingizni tekshirib ko'rishingiz uchun quyidagi usuldan foydalanish mumkin: sizning nazaringizda rasmdagi hamma shakllar yaxshi ifodalangan bo'lsa, rasmni kaftlaringiz yoki bir bo'lak qog'oz Bilan bekiting bunda faqat rasmning kichkina bir fragment joyi ochiq qolsin. Endi shaklning uch o'lchamliligi lozim darajada yorqin ifodalanganmi yoki hammasi bo'yalib ketib, Ushbu shakl rasmi faqat kontur chizig'ida o'z ifodasini topganmi-shuni tekshiring; agar shunday bo'lgan bo'lsa, shaklni modellashni va har bir yuzaning kenglikdagi yo'nalishini aniqlashni davom ettirish kerak.

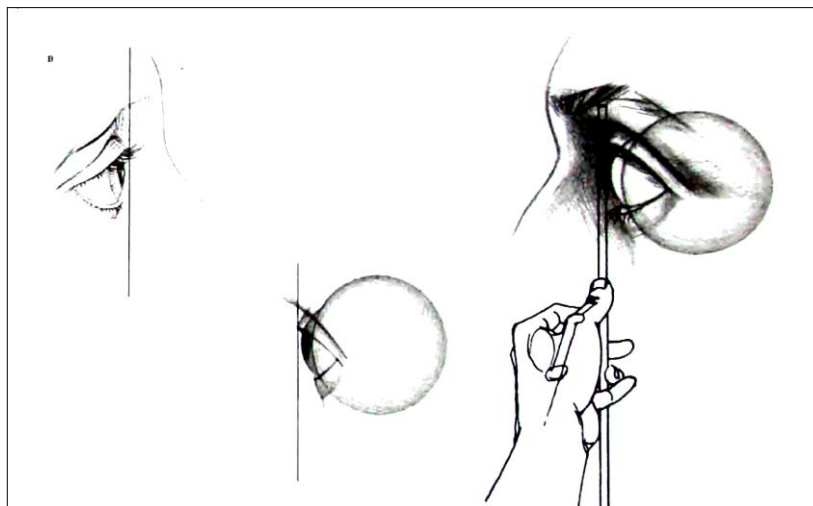
Tasvir qurish uslubiy bosqichida tuslash qonunlarini to'g'ri hal etishga alohida e'tibor qaratilgan. Rasmni prizma shaklidagi burunni engilgina tus berib tasvirlashdan boshlaymiz. Burunning oldingi (yoritilgan) va pastki (soyadagi yuzasini yon yuzalardan) (yarim soyadagi) ajratayotganda tus nisbatlari rasm chizilishi tugagunga qadar saqlanib qolishiga e'tibor bering. Ko'pchilik rasm chizuvchilarda burun va yarim soyada joylashgan burun teshiklarining yon yuzalarida xudi burunning oldingi (yoritilgan) burun uchidagi yorug'lik kuchi qanday bo'lsa shunday kuchga ega bo'lib qoladi. Burun uchida ba'zan shu'la (refleks) paydo bo'ladi va burunning eng kuchli yorug'likdan sustroq bo'ladi.

Shundan keyin yorug'likda ham, soyada ham shaklning plastik xarakteristikasini ochishga kirishish kerak. Reflekslarni yon tomon yuzada joylashgan tusni kuchaytirish yordamida tuslang.

Ushbu rasmni bajarayotib nafaqat o'quv materialini o'zlashtirib olishga, balki ifodali rasm chiqarishga, gips materialini qog'ozda aks ettirishga xarakat qiling.

Tasvirning printsip va uslublarini yaxshi o'zlashtirib olish uchun boshqa haykallardan turli holatlarda bir qator rasmlarni bajarish kerak, bunda albatta burun shakli qurilishining alohida xarakterli xususiyatlarini ochishga harakat qiling.

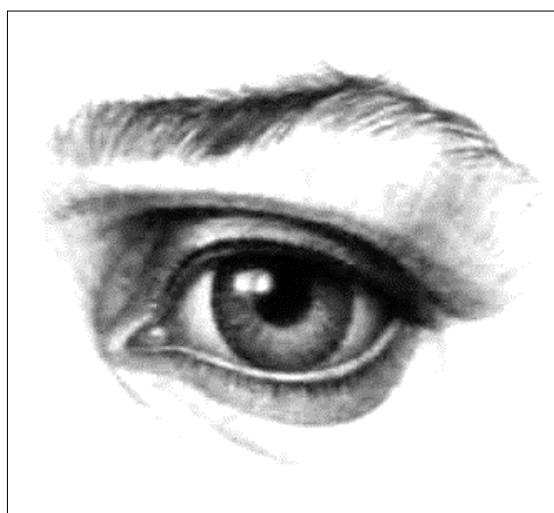
Ko'z shakli tuzilishning qonuniyatlari. Endi ko'z shakli qurilishining asosiy qonuniyatlarini tahlil qilishni ko'rib chiqamiz.

Biz avval aytib o'tganimizdek, ko'z sharsimon shaklga ega bo'ladi va ko'z chuqurligidan to'rtidan bir qismi chiqib turadi. Biz uchun oqsil parda bilan qoplangan ko'z soqqasining tashqi qismi va rangdor parda bilan qoplangan ko'z qorachig'ining bo'rtib chiqqan qismi, hamda yuqori qovoq shakli xarakteriga ta'sir qiladigan ko'z gavhari muhimdir.

Ko'z olmasini qoplab turgan yuqori qovoqning bukilishi ko'z qorachig'ining turtib chiqqanligiga bog'liq, ya'ni yuqori qovoqning eng bukilgan joyi qorachig' joylashgan joy bo'ladi: rasmda u nigoh yo'nalishini ko'rsatadi. Dovud haykali ko'z namunasida ko'z qorachig'i va rangdor pardalar turli nuqtalardan aniq ko'rsatib berilgan.

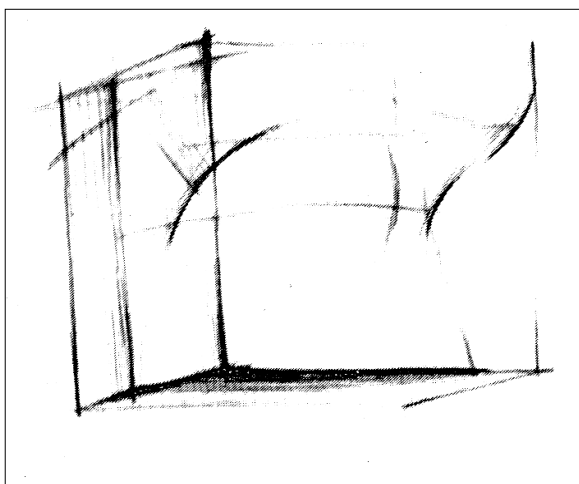
Lekin ko'z shakli plastik tavsifini ochib berish talaba uchun ancha qiyin. Ma'lum bo'lishicha, ko'zning katta o'lchamlari, qovoq qalinligining keng yuzalari ko'z olmasining katta hajmini ko'rish va uni ifodalashga xalaqit beradi.

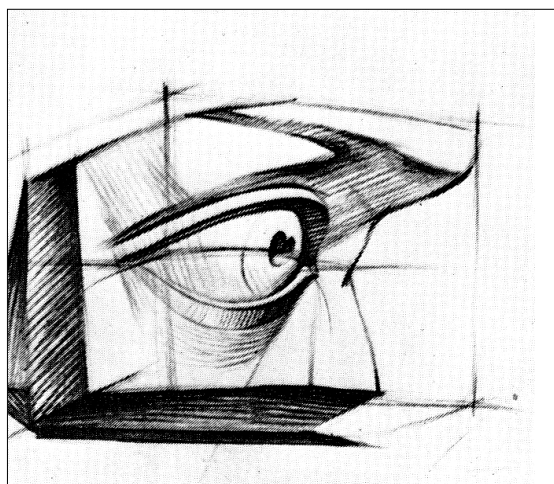
Yuqorigi va pastki qovoqlarga tus berishda rasm chizuvchilar, kengligi va pastki qovoq yuzasining qalinligiga tus berish farqini ilg'ab ololmaydilar. Natijada rasm uzuq-yuluq, ko'z shakli esa ifodasizroq chiqib qoladi.

Rasmni namunaning umumiy shaklini (qoshlar va ko'z chuqurchasining turtib chiqqan qismlarini) tasvirlashdan boshlang. Buning uchun jonli ko'zning umumiy tuzilishini tahlil qilib chiqishingiz va uning turli holatlaridan sxematik chizgilar bajarish kerak bo'ladi.

Shundan so'ng ko'z olmasining qovoqlardan turtib chiqqan va tugallangan namunasini davomli ravishda tasvirlash kerak. Bunda ko'zni qoshlar bilan uyg'unlikda tasvirlash lozim.

a

b

Dovud haykali gips ko'z namunasini tasvirlashda dastlab ko'zning shakli qutidan iborat ekanligi, u shu quti devorchalariga tegib turishini tasavvur qiling. Ustki yuzasi quti qopqog'ining butun yuzasini, pastki yuza esa yarim yuzasini egallaydi. Binobarin, qosh usti yoylarining pastki chetidan asosigacha biroz og'ma holda qo'yilgan. Kuzatilgan tasavvurni perspektiva bo'yicha aniqlab olish kerak.

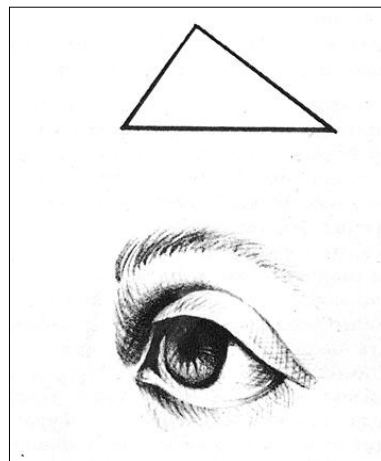
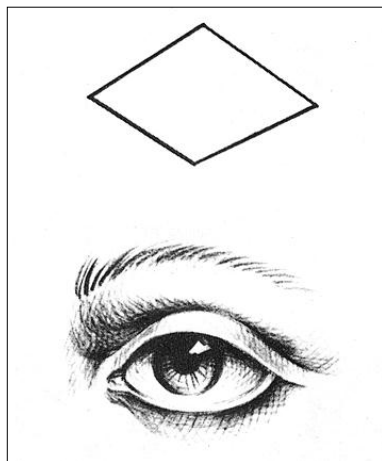
Shundan so'ng qosh ustki yoylari va qansharning turtib chiquvchi qismlarining o'lchamlarini shuningdek ko'z soqqasining ichkarida joylashgan qismini aniq shu erning o'zida qosh ustki yoylari va ko'z kesmalarining chizig'ini belgilab olish kerak. Bu ko'z yoshi qopchig'i va ko'z burchagini to'g'ri belgilashga yordam beradi. Yordamchi chiziqlarga e'tibor bermaydiganlar garcha qovoqlar shaklini to'g'ri ko'chirib chizib olsalarda qovoqlar o'z joyida bo'lmay qoladi, ular perspektivada qo'pol xatolikka yo'l qo'ygan bo'ladilar. Yordamchi

chiziqlar yordamida tasvirni ko'rayotganingizda ko'z soqqalarini va qorachig'ini joylashtirishingiz oson bo'ladi, keyin ularni qovoqlar bilan qoplash qiyin emas.

Ko'z qorachig'i o'qining yo'nalishini diqqat bilan kuzating. Talabalar odatda to'g'ri doira belgilab oladilar va uning ichiga ko'z qorachig'ining «yurakchasini» chizadilar. Qorachig' va qovoqlar og'ma o'q bo'yicha joylashadi. Qorachig'ining yuqori qovog'i va yuqori cheti esa oldinga turtib chiqadi, pastki qovoq va pastki cheti ichiga kirib ketadi. Buni doimo nazarda tutish kerak (ayniqsa tirik naturadan chizayotganda). Ko'z qurilishi xususiyatlarini yaxshi eslab qolish uchun uni turli tomonlaridan chizib ko'rish lozim.

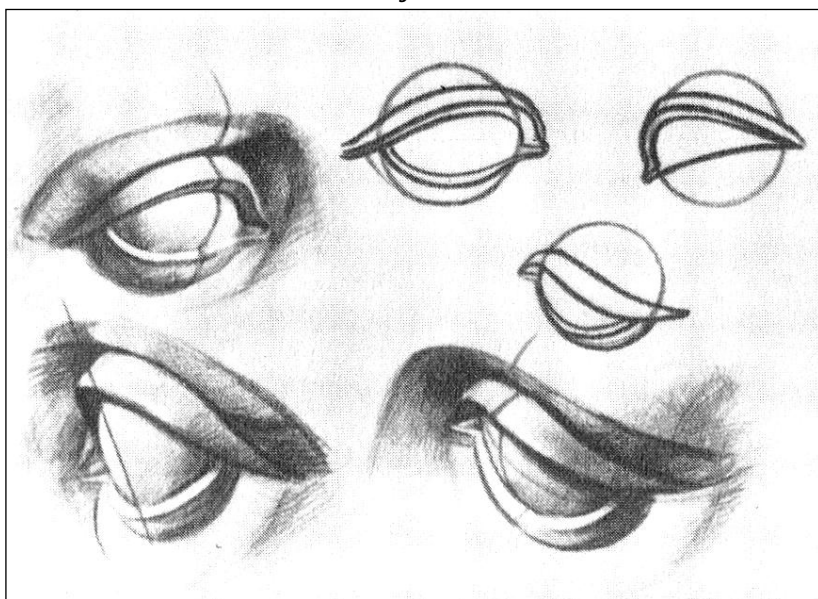
Aksariyat rasm chizuvchilar ko'z shaklining plastik xarakteristikasini tushunmagan holda ko'z soqqasida qovoqlarning perspektiv joylashishini ilg'ab ololmaydilar. Shu o'rinda mo'ljal sifatida qovoqlarning perspektivada joylashishi sxemasini taklif etish mumkin. Agar ko'z frontal holatda bo'lsa, u holda qovoqlar romb shaklida joylashadi; agar ko'z to'rtidan uch burilish holatida yoki profilda bo'lsa, u holda qovoqlar uchburchak shaklda joylashadi. Ko'pchilik boshni to'rtidan uch burilishi holatida, ko'zlarni esa o'zlariga qaratib chizadilar. Qovoqlarning ko'z soqqasida joylashishi perspektiv holatini ko'rsatayotganda yuqori qovoq shaklining ko'z qorachig'ining joylashish holatiga qarab o'zgarishini hisobga olish zarur: odatda soyaga qarab e'tibor beriladigan yuqori qovoqning pastki chetini chizayotganda ehtiyot bo'ling. Pastki qovoqlarni engilgina chizing, qalamni qog'ozga qattiq bosmang – pastki qovoq doim yoritilgan bo'ladi.

Rasm chizuvchi yuqori va pastki qovoqlarni bir xil tus kuchida chizayotganida hajm va shakl ishonchliligini yo'qotadi.

O'quv materialini mustahkamlash uchun birinchidan, eski qo'llanmalardan olingan yaxshi namunalardan nusxa ko'chirish yaxshi. Masalan, A.Skino o'zining «20 varaq qog'ozdagi rasm maktabi» qo'llanmasida ko'zning juda yaxshi rasmlarini bergan. Shuningdek Pukirev va Savrasovlar qo'llanmasida berilgan Skinoning rasmlari ham juda ifodali.

Ulardan rasm chizuvchi o'zi uchun ko'pgina foydali va ibratli tomonlarni topadi. Ikkinchidan, ko'z qurilishi xususiyatlarini o'rganish va eslab qolish uchun ko'zgu yordamida o'z ko'zingiz misolida qator rasmlar chizish foydalidir, binobarin bunda uni iloji boricha har xil holat va har xil nuqtalardan tasvirlash

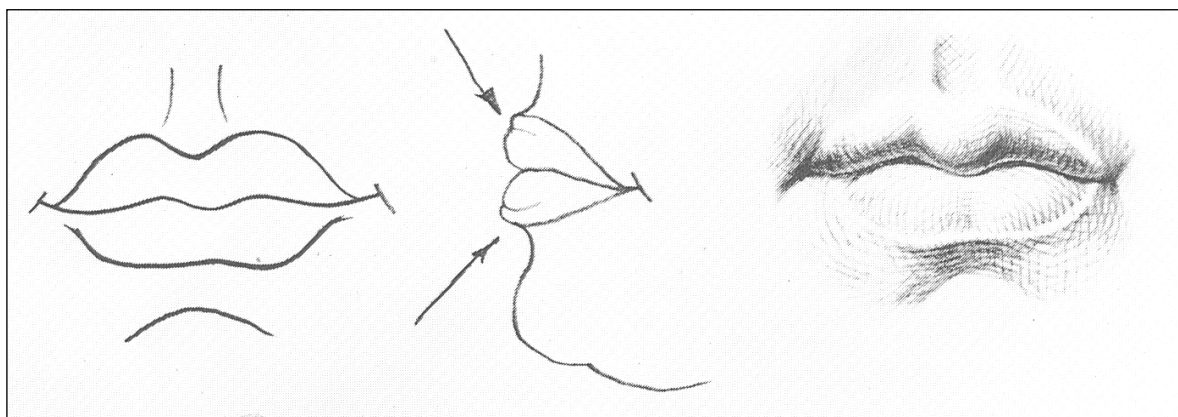
lozim. Nuqtai nazarni o'zgartirganingizda, ya'ni tomonlarga, yuqoriga, pastga nigoh tashlaganingizda yuqorgi qovoq shaklining holati va o'zgarishini diqqat bilan kuzating. Rasmda ko'zning emotsional ifodasini ham

berishga harakat qiling (kulib turilganda, vajohat bilan qaralganda va hokazolar) va bunda ko'z qorachig'i o'zgarishini diqqat bilan kuzating.

Lablar ham odam boshini tasvirlab kuzatish va o'rganishning doimiy ob'ekti hisoblanadi. Shuning uchun bo'lajak mutaxassis uchun ular shaklining qurilish qonuniyatlarini ham, ularni yuzada tasvirlash qoidalarini ham yaxshi o'zlashtirib olishi kerak.

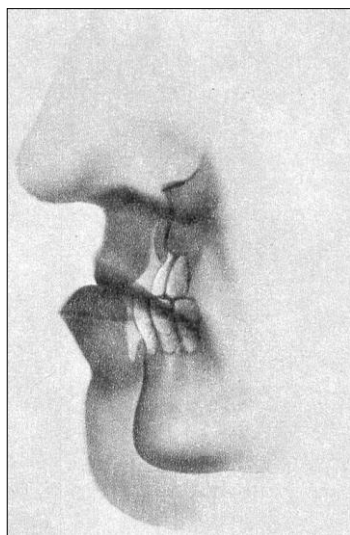
O'q chizig'i (profil)ga nisbatan yuqori va pastki lablarning hamma qismlari simmetrik joylashgan bo'ladi. Shuning uchun ular bir yo'la tasvirlanishi kerak: yuqori lab ustidagi maydoncha yuqori lab banti, chuqurchalar lab burchaklari, pastki labning ikkita yarmining va dahanga tushib turgan pastki lab massasidan iborat. Tasvir qurishning bu sxemasidan foydalanib, ko'pchilik berilib ketgan hamda bu sxemani qalamni qog'ozga bosgan holda qalin chiziq bilan emas,

uning bantini engilgina, qalamni qog'ozga ozgina tegiib belgilash kerak. Chunki naturada ushbu chiziqlar o'rnida yorug'lik joylashgan, binobarin, lablar cheti uning eng shishib turgan qismi hisoblanadi. Boshlovchi rassom buni amaliyotida tushunib, ilg'ab olishni faqat Dovud lablarining gips nusxasini chizishda bilinadi, bunda shakl plastikasi yaqqol ko'rinadi.

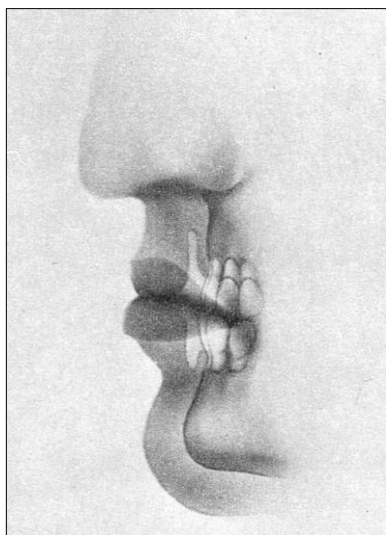

Lablarning shakli va ularning joylashishi tishlarning shakli, katta-kichikligiga ko'p jihatdan bog'liq. Agar tishlar bir-biriga bir tekis tegib tursa, lablar ham shunday joylashadi, yuqori va pastki lablar kengligi esa deyarli to'g'ri bo'ladi. Agar pastki jag' tishlar oldinga turtib chiqqan bo'lsa. Pastki lab ham oldinga chiqibroq turadi, lablar kengligi esa quyidagicha o'zgaradi: yuqori lab pastroq (ingichkaroq), pastki lab esa shishgan va qalin bo'ladi. Agar pastki jag' tishlari yuqorigi jag' tishlari tagiga kirib ketsa, u holda yuqorgi lab oldinga turtib chiqadi, pastki lab esa orqaga tortiladi.

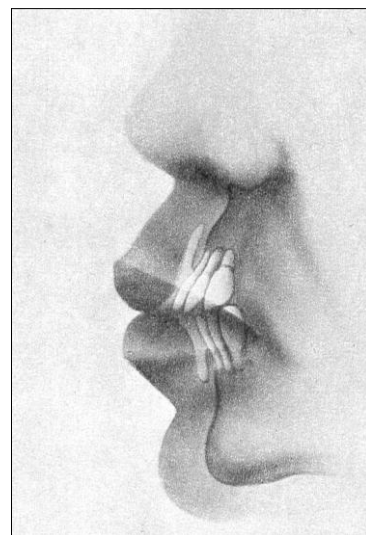
Tishlarning bir tekis tishlashi va lablarning tegishli shakli ko'pchilik kishilarga xosdir. Shuning uchun Dovud lablarining gips namunasida diqqat bilan tahlili qilish mumkin.

a

b

s

Lab shakllariga tus berishda yorug'likdan yarim soyaga va yarim soyadan soyaga sekin-asta o'tishga xarakat qiling. Shakllar yuzalarini buzib yuboradigan qo'pol chizgilar qilmang. Chiziq shakl bo'ylab tushishi kerak. Shakl yuzasi o'nga burilsa chizgi (shtrix) ham o'nga buriladi, yuza chapga ketsa chizgi ham chapga buriladi. Chunki tomoshabin rasmdagi chizgilar yo'nalishini kuzatadi, ular unga shakl plastikasini o'qishga, uqib olishga yordam beradi.

Lablarni chizayotganingizda lab burchaklari oldidagi burun-lab shakli plastikasini diqqat bilan kuzatib boring. Lablarning yuqorigi va pastki yuzalari burchaklarga yaqinlashishiga qarab ichkariga tortiladi, yonoqlarning turtib chiqqan qismi esa (burun-lab tahlamasi) xudi ularga yopib turgandek bo'ladi. Ko'pchilik talabalarda, aksincha, lab strelkalari oldinga chiqib ketadi, ular naqshga yoylanib qoladi, shuning uchun yuzning butun pastki qism plastikasi buziladi.

Reflekslarni ehtiyotkorlik bilan bajaring. Talabalar odatda reflekslarni juda yorqinlashtirib yuboradilar. Buning oqib parchalana boshlaydi va uning yaxlitligi yo'qoladi. Refleks kuchini tekshirib ko'rish uchun quyidagi usuldan foydalaning; naturaga qarab, refleksni ko'rib turib ko'zlaringizni biroz yuming – agar refleks yo'qola borsa, u rasmda ham yo'qolishi kerak. Agar refleks juda yorqin bo'lsa, uni biroz tuslash (pasaytirish) kerak. Rasmda shakl yaxlitligini ko'rish uchun ko'proq uni o'zingizdan uzoqlashtiring.

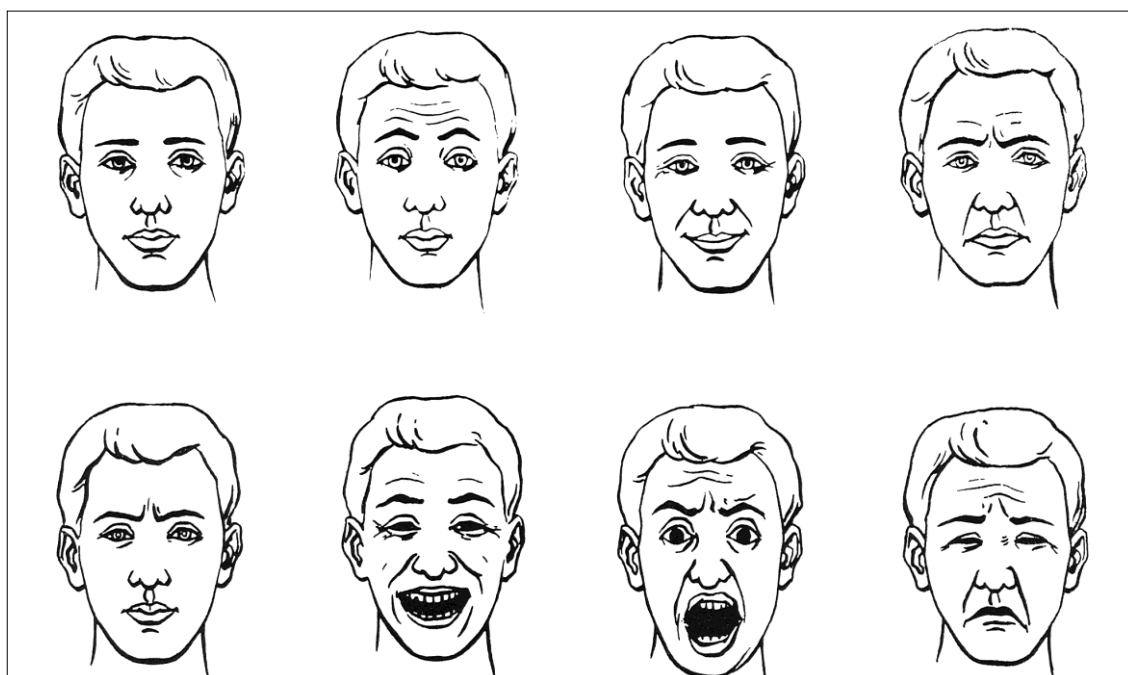
O'quv materialini o'zlashtira borib, bir yo'la chizayotgan rasmingiz ifodali chiqayotganligini ham kuzating. Ana shu maqsadda klassik qo'llanma

namunalaridan nuxsa ko'chiring, u erda nafaqat shakl, balki materiallik ham yaxshi berilgan.

Nusxa ko'chirish qalamni boshqarish, grafika vositalari ifodaliligini ko'rishga yordam beradi. Shuningdek ushbu mashqlar tus va shakl ifodasini ochishga ko'maklashadi.

Lablar shakli qurilishi qonuniyatlarini yaxshiroq o'zlashtirib olish uchun tirik naturadan bir qator rasmlar chizish zarur (bunda natura sifatida ko'zgu oldidagi o'z qiyofangiz ham ish beradi).

O'zingizni ko'zgu yordamida chizayotganingizda rasmda nafaqat lablarning plastik xarakteristikasini, balki o'zingizning hayajonli (emotsional) holatingizni ham ifodalashga harakat qiling. Lablar juda ifodali bo'ladi, inson o'z lablari bilan ruhiy holatini ham namoyon eta oladi. Kishi yaxshi, sho'x kayfiyatda lab burchaklarini ko'taradi (ya'ni kuladi); ma'yus yoki yig'layotgan paytida u aksincha, lab burchaklarini tushirib yuboradi. Siz o'z lablaringizni turli emotsional holatlarda yoritib, yuqori va pastki lablarning chetki shakllarining xarakteri qanday o'zgarayotganligini, lablarning tutashishi chizig'i rasmi qanday bo'lishligini kuzating. Insonning turli ruhiy holatlarida lablar tasviri turlicha bo'ladi (lablar ko'rinishiga alohida e'tibor bering). Shuningdek ruhiy holatni nafaqat lablar, balki, inson yuz qismi bo'laklarining plastik o'zgarishidan uning qanday kayfiyatda ekanligini yaqqol sezishimiz mumkin.

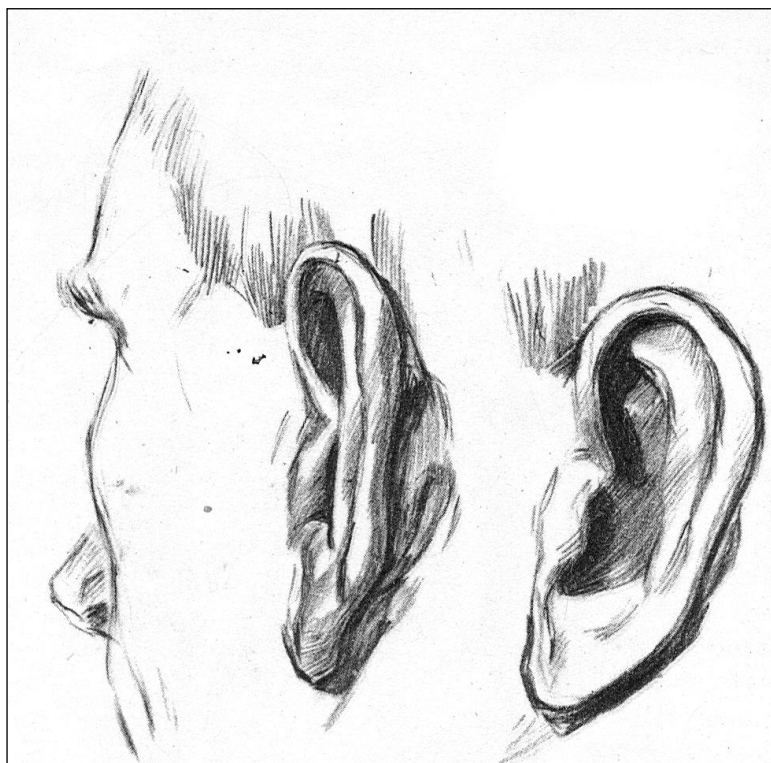
Portret xarakteristikasini ochishda bunga diqqat bilan e'tibor berish kerak. Bir kishining lablari ingichka, qattiq, cho'zilgan (cho'chaygan) bo'ladi. Bunday lablar qat'iy xarakterga ega kishilarga xosdir; boshqa kishining lablari qalin va yumshoq xarakterga ega bo'ladi. 56 rasmda naturachining lablarini bosqichlarda tasvirlash usullari ko'rsatilgan.

Odamning qulog'i, garchi har turli kishilarda uning shakli turlicha bo'lsa-da, doimo bitta strukturaga egadir. Dovud qulog'ining gips namunasi talabalar uchun yaxshi qo'llanma hisoblanadi, unda shakl strukturasi va plastik xarakteristikasi yorqin ifoda etilgan. Shuning uchun ham ana shu namunani o'rganish va undan rasm chizishni boshlash kerak.

Rasm chizishni har galdagidek umumiy shaklni ochishdan boshlaymiz, shundan so'ng quloqning tarkibiy qismlarini joylashtirish va shakl xarakteriga aniqlik kiritishga o'tamiz. Agar shakl to'g'ri belgilangan bo'lsa, endi unga tus berishga o'tish mumkin.

Quloq rasmini chizayotganda, yoritilish, shaklning alohida joylarining tus berilish nisbatlariga o'tishga alohida e'tibor berish lozim. Ko'pchilik odatda, quloq supراسi ichidagi shakl harakatlarini namoyon etmaydi, gajama va qarshi gajama konfiguratsiyasining chiziqli rasmiga ko'proq ahamiyat beradi, tus berish vazifasi esa hal qilinmay qoladi. Natijada rasm parchalanib, uzoq-yuluq bo'lib qoladi.

Quloq supراسining qurilish xususiyatlarini yaxshi o'rganib olish uchun, quloq rasmini har xil tomon va vaziyatlarda chizib ko'rish lozim. Quloq supراسining uchdan to'rt burilishidagi

ko'pincha uchraydigan holatiga alohida e'tibor berish kerak. Bu o'rinda eng avvalo quloq suprasi tasvirining asosini tashkil etadigan kenglikda ellips ko'rinishdagi yo'nalishini to'g'ri belgilab olish zarur. Shundan so'ng uning qalinligi va suprasi ichiga kirib borishdagi o'zgarishini aniqlash lozim. Quloqning bukri va yumshoq joyini tasvirlash ham xuddi shunday. Ko'pchilik ularni frontal holatda chizadilar, shuning uchun ham quloq suprasi buzilgan holda chiqadi. Quyidagi rasmda quloqning antik davr namunasidan ishlangan rasmi berilgan.

har xil odamlarda quloqlar shakli qurlishining xarakterli xususiyatlarini ilg'ab olishni o'rganish kerak, buning uchun quyidagilarga e'tibor berish kerak: birinchidan muntazam ravishda chizgilar va xomaki lavhalar chizish; ikkinchidan, har xil odamlarda (metro, avtobuslarda) quloqlar shakli xarakterini diqqat bilan kuzatish va yumshoq joyi, gajama bukrilarining shakli qandayligiga e'tibor qarating. 58 rasmda inson qulog'ining tasvirini chizishda geometrik shakllarga asoslan gan usulni ko'rishimish mumkin.

Umuman boshda quloq qanday joylashganligi sinchiklovlik bilan kuzatish va undan ko'plab tasvirlar bajarish talabaning bosh detallari to'g'risidagi bilim va malakalarini rivojlantiradi (shalpang quloq, yopishgan quloq va hokazolar).

Bosh detallarining (burun, ko'zlar, quloq va lablar) tasvirlarining xususiyat va qonuniyatlarini o'rganishda gips namunalarini chizish bilan bir qatorda tirik namunadan bosh detallari bo'laklarini rasmini chizish juda foydalidir. Binobarin, tirik naturadan va gips namunadan bosh detallarini chizayotganda rasmda asosiy qonuniyatlar qanday uyg'unlashayotganligini kuzating. Masalan, ko'z rasmini chizar ekanmiz, yuqori qovoqlar ko'z soqqasini qanday qoplaganligi, qovoq qalinligi ko'zning perspektivadagi holatiga qarab qanday o'zgarayotganligiga e'tibor bering. Lablar rasmini chizayotganingizda labning tashqi cheti haqiqatdan ham biz gips namunasida ko'rganimizdek, oldinga turtib chiqqanligini tekshiring.

Ta'limning ushbu bosqichida yaxshi namunalardan nusxa ko'chirish foydalidir, chunki bunda shakl qurilishi qonuniyatlarini yana bir bor ko'rish, shuningdek uning materiallilik xususiyatlarini ham ochib berishni o'rganish mumkin. Bosh detallarini o'rganishda naturani va qisqa xomaki rasmlar va

chizgilarni davomli tahlil qilishni qo'shib olib borish zarur. Chizgilar shakl qurilishi bilan bog'liq o'quv-tahliliy xarakterda va insonning emotsional holatini ochish yo'nalishida ham bo'lishi mumkin. Chizgilarning oxirgi ko'rinishini ko'zgu yordamida o'zingizni chizib ham bajarish mumkin. Bu o'rinda boshning bo'laklarini ham (burun, lablar, dahan, peshona, ko'zlar, lablar) alohida tasvirlash mumkin. Klassik qo'llanmalarda boshning alohida bo'laklarini chizib bo'lgandan so'ng ularning o'zaro bog'liqligini (burun, lablar, dahan; quloqni boshning unga tutashgan qismlari bilan) chizish taklif etilgan. Bunday mashqlar, bo'laklarning o'zaro bog'lanishini kuzatish, ularning umumiyligini anglashga yordam beradi. Shuningdek, Dovud, Zevs, Venera bosh niqoblarining turli nuqtalardan bajarilgan qalamchizgilari ham talabalarning amaliy malakalarini o'stirishda katta yordam berishi mumkin.

Bitiruv malakaviy ishi bajarish jarayonida tajriba-sinov ishlari quyidagi metodika asosida amalga oshirildi.

Birinchi bosqichi-O'yinli talabalarga tasviriy san'at asoslarini o'qitish bo'yicha Nizomiy nomidagi TDPU 1- kurs guruhlari orasida 1,2-semestr 2012-2013 o'quv yilida aprel-may oylarida qalamtasvir fanini o'qitish jarayonida o'tkazildi. Buning uchun 1-A (22 talaba) va 2-V (23 talaba) guruhlari tegishlicha tajriba va nazorat guruhlari sifatida tanlab olindi.

Ikkinchi bosqichi birinchi bosqich o'tkazilgan guruhlarda fevral oyi oxirgi haftasida qalamtasvir fanini o'qitish jarayonida o'tkazildi.

Tadqiqotimiz doirasi olib borilgan tajriba-sinov ishlariga qo'yilgan asosiy maqsad, tadqiqotlarimiz natijasida ishlab chiqilgan tasviriy san'at asoslariga oid qalamtasvir fanini o'qitish jarayoniga tadbqiq qilishdan olingan samaradorlikni aniqlashdan iborat bo'ldi.

Tajriba-sinov bu guruhlarining amaliyot mashg'ulotlarida 45 daqiqa oralig'ida fanning ishchi dasturi bo'yicha belgilangan mashg'ulotlar mavzularini o'tishda, iqtidorli talabalarga nazariy tomonlarini har bir elementidan talabalar tomonidan asosiy mavzuni o'zlashtirishlariga halaqit bermaydigan, balki uni yanada to'ldirgan holda foydalanildi.

Tajriba-sinov ishlarini amaliy mashg'ulotlarda uni oldiga qo'yilgan umumta'lim maqsadlardan quyidagilarni ajratish mumkin:

Ta'limiy: tasviriy san'atni tasavvur qilishni shakllantirish va buyumlarni tasvirlash ko'nikmalari hosil qilish uchun sharoitlar yaratish.

Rivojlantiruvchi: talabalarning dars jarayonida fazoviy tasavvurlarini shakllanishi, ijodiy va aqliy faoliyatlarini rivojlantirish, mustaqil va guruhda ishlash ko'nikmalarini hosil qilish uchun sharoitlar yaratish:

Tarbiyaviy: yangi metodikani qo'llab talabalarda fanga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda grafik savodxonlikni oshirish.

Talabalarning qalamtasvir faniga oid bilimini yanada mustahkamlash uchun o'quvchilarga tarqatma materiallar va mashg'ulot ishlanmalari tarqatildi.

Nazorat guruhida amaliy mashg'ulotlar har doimdagidek an'anaviy usulda olib borildi.

Tajriba guruhida har bir mashg'ulot oddiy o'quv auditoriyasida olib borildi.

O'quvchilarning nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini oshirish bitiruv malakaviy ishimizning ta'siri tajriba va nazorat guruhlarida o'tkazilgan mashg'ulotlar natijalariga ko'ra baholandi. Birinchi va ikkinchi bosqich tajriba-sinovlarning natijalari 1 va 2- jadvallarda keltirilgan.

Birinchi bosqich tajriba-sinov natijalari:

1- jadval

<u>Guruhlar</u>	A'lo	Yaxshi	O'rta	Talabalar soni
<u>Tajriba guruhi</u>	5	10	7	22
<u>Nazorat guruhi</u>	4	11	8	23

Ikkinchi bosqich tajriba-sinov natijalari:

2- jadval

<u>Guruhlar</u>	A'lo	Yaxshi	O'rta	Talabalar soni
<u>Tajriba guruhi</u>	8	12	2	22
<u>Nazorat guruhi</u>	4	9	10	23

Olib borilgan tajriba-sinov natijasida quyidagi xulosalarni keltirish mumkinki, tasviriy san'at fanini o'qitishda tasvriy san'at asoslaridan tajriba guruhi o'quvchilarida fanni o'zlashtirishlarida samarali ta'sir etganligini ko'rish mumkin.

Xulosalar

Bitiruv malakaviy ish yuzasidan olib borilgan tadqiqotning nazariya va amaliyotdagi ahvolini o'rganish yuzasidan olib borilgan ishlar shuni ko'rsatadiki, talabalarga tasviriy san'at asoslarini o'rgatish hamda malakali kadrlar tayyorlash bugungi kun talablar darajasida emasligini ko'rsatdi. Tasviriy san'atning asosini mukammal o'rgatish va kelajak avlodni estetik jihatdan barkamol qilib tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. U yoshlarning san'at asarlarning mazmunini ochib berishda ko'maklashuvchi vosita bo'lib ham xizmat qiladi. Ushbu asoslar oddiy buyumlarning rassom polotnosida qanday tarzda namoyon bo'lishi, tilga kirib, asar mazmunini osongina o'qilishiga, rassomning ichki dunyosi, voqea qachon, qaerda sodir bo'layotganini bilib olishga yordam beruvchi janrdir. Ushbu bobda natyurmort kompozitsiyasi, unda qalamtasvirning rolining muhimligi ochib berilgan. Natyurmort kompozitsiyasini ishlashda quyidagi masalalarga e'tibor berish lozim:

Bunga asosiy sabablar quyidagilardan iborat:

1. OO'Yularida talabalarni qalamtasvir ishlashga o'rgatish xamda bunday mashg'ulotlarda metodik bosqichlardan foydalanish bo'lajak mutaxassis kadrlar tayyorlashda katta ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.
2. O'quv dasturlarida ta'lim oluvchilarda boy estetik dunyoqarashni shakllantirish, talabalarni badiiy-ijodiy faoliyatlarini turli yo'llar bilan rivojlantirishga doir ko'rsatmalar qayd qilinganiga qaramasdan bu borada maxsus ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmagan, ilmiy asoslangan metodik qo'llanma va tavsiyalar ishlab chiqilmagan.
3. Talabalarining tasviriy san'at asoslarini puxta o'zlashtirishi va shakllarni bosqichlarda ishlashi xamda ularning tasavvurlari pastligi kuzatilmoqda.
4. Tasviriy san'at darslarida shakllarni bosqichlarda ishlash metodikasi uchun maxsus tayyorlangan ko'rgazmali qurollar, diafilm, kinofilm, shuningdek, tarqatma-didaktik materiallar, san'at asarlarining reproduksiyalari tayyorlanmagan va chop etilmagan.

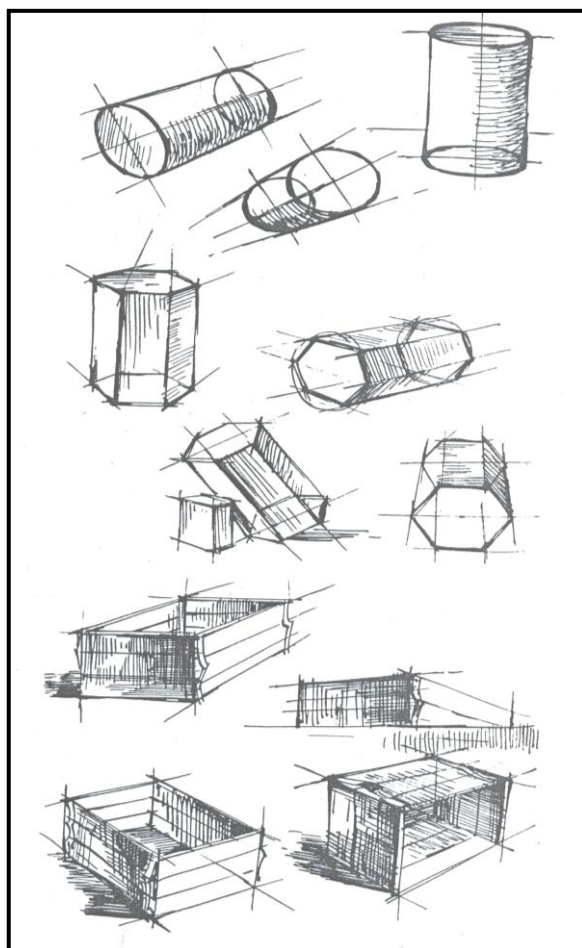
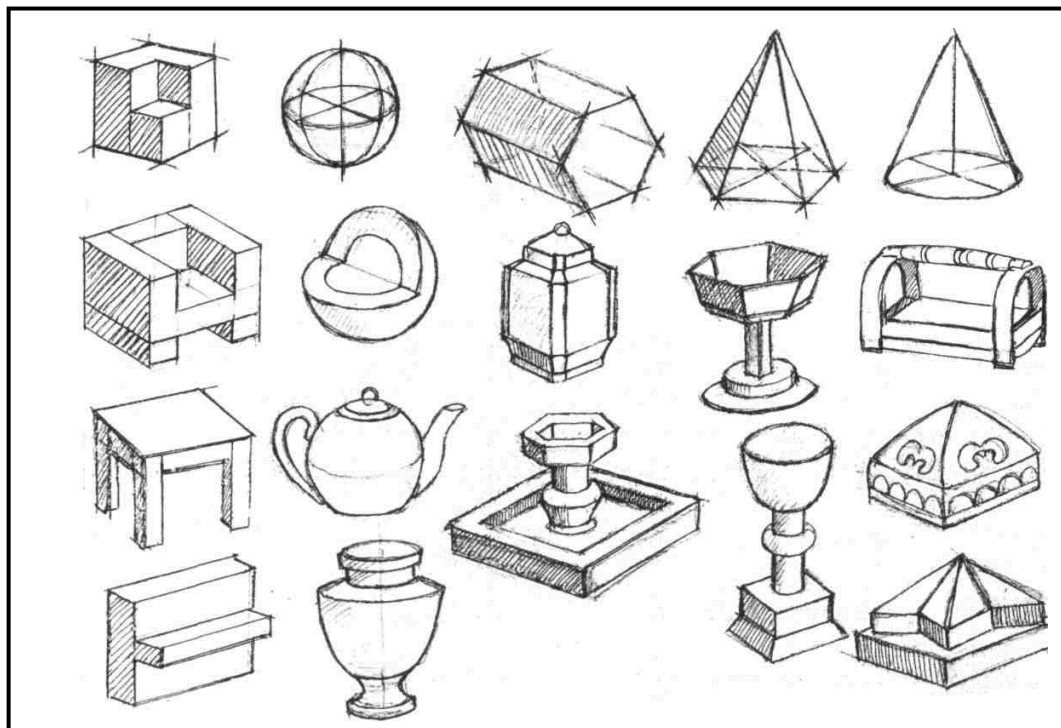
6. Tadqiqot muammosining qoniqarsiz ahvolda ekanligining sabablaridan yana biri o'rta maxsus kasb-hunar kollejlari o'quvchilarni natyurmort ishlashga o'rgatish borasida alohida adabiyot yaratilmagan

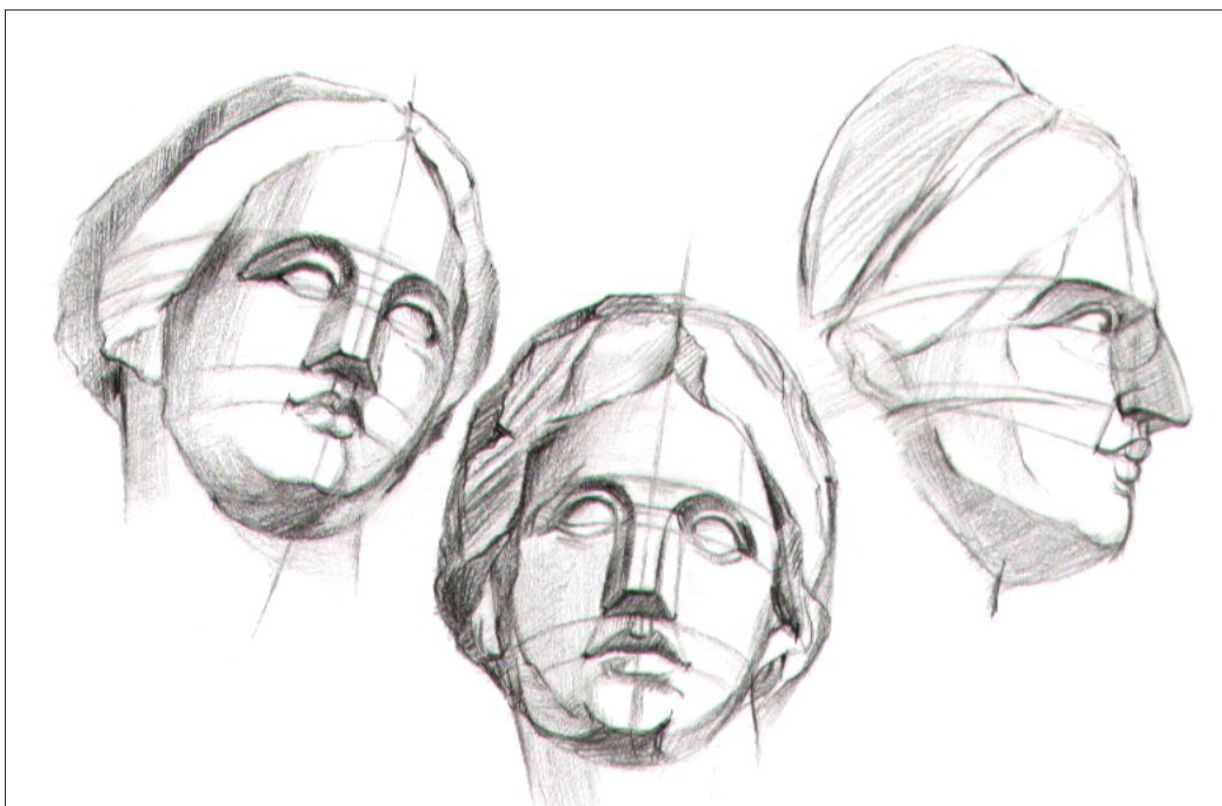
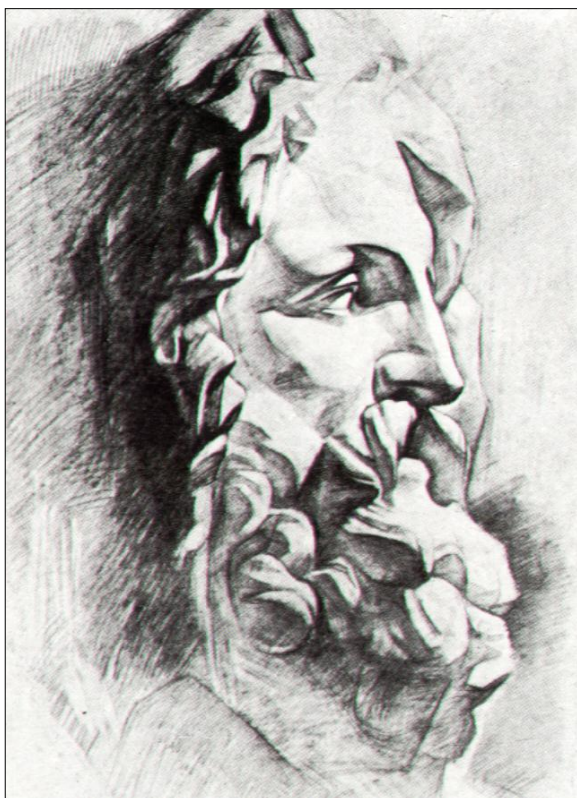
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2007.-40 b.
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. // Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. -Toshkent: Sharq, 1997. 34-63 b.
3. «Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasining qonuni. // Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T.: Sharq, 1997. 20-29 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Badiiy Akademiyasini tashkil qilish to'g'risida»gi farmoni. // Xalq so'zi. 1997, 24 yanvar.
5. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq, 1997. – 65 b.
6. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. -Toshkent: Sharq, 1999.-182 b., - 42 b., -155 b.
7. Abdullaev N.A. San'at tarixi. I tom. –T.: O'qituvchi, 1987.10-18b, 42-51b.
8. Abdullaev N.A. San'at tarixi. II tom. – T.: Can'at, 2001. –192 b.
9. Abdiraslov S., Tolipov N. Rangtasvir. -T.: O'MKHTM, BILIM, 2005.-160 b.
10. Abdiraslov S., B.Boymetov, Tolipov N. Tasviriy san'at. -T.: ILM ZIYO, 2010.-176 b.
11. Boymetov B., Tolipov N., Abdiraslov S. Tasviriy san'at. Cho'lpon, -T.: 2006.-
- 12.Davletshin M.G. va boshqalar. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2004. -127 b.
13. Donish A. Navodur ul Vaqoe.-Dushanbe: Irfon, 1983.-123 b.
14. Yo'ldoshev J.G', Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari.-T.: O'qituvchi, 2004.-104 b.
15. Ziyomuhamedov B., Tojiev M. Pedagogik texnologiya: zamonaviy o'zbek milliy modeli. –T.: OO'MKHTRM, Lider Press nashriyoti, 2009.

16. Ishmuxammedov R. Innovatsion texnologiyalr yordamida ta'lim samaradorligini oshirish. T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.-44 b.
17. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar).-T.: Iste'dod, 2008. -180 b.
18. Kuzin V. S. Psixologiya. 2-e izd. pererab. i dop. M.: Visshaya shkola, 1982. -256 s., il.
19. Nabiev M. Rangshunoslik.-Toshkent: O'qituvchi, 1996.-39 b.
20. Narshohiy M. Buxoro tarixi.-T.: Meros, 1991.-335 b.
21. Oydinov N. O'zbekiston tasviriy san'ati tarixidan lavhalar. -T.: O'qituvchi, 1997. -96 b.
22. Oydinov N. Rassom-o'qituvchilar tayyorlash muammolari. -T.: O'qituvchi, 1997. -234 b.
23. Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. (Nazariya va amaliyot). -T.: Iqtisod-moliya, 2003.
24. Saidaxmedov N. Pedagogikada yangicha fikrlash. -T.: Istiqbol,2002.-43 b.
25. Sokolova A.A. Usta Ekubjon Raufov. -T.: G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1973.
26. Tolipov O', Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari.-T.: Fan, 2006.-261 b.
27. Usmonov O. Kamoliddin Behzod va uning naqqoshlik maktabi.-Toshkent: Fan, 1977. -160 b.
28. Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. 1993, -190 b.
29. Faxretdinova D.A. Dekorativno-prikladnoe iskusstvo Uzbekistana. Tashkent:. Izdatelstva literaturi i iskusstova im. Gafura Gulyama, 1972. 64-st.-161 b. il.
30. Xvorostov A.S. Dekorativno-prikladnoe iskusstvo v shkole. -M.: Prosveshchenie, 1981.
31. Egamov H. Bo'yoqlar bilan ishlash. – Toshkent:. O'qituvchi, 1981. -56 b.
32. Qodirov Q.B. Tabaqalashtirilgan ta'limda psixologik-pedagogik tashxis.-T.: O'zPFITI, 2005. -27 b.

**BITIRUV MALAKAVIY ISHI YuZASIDAN TALABALARNI
TASVIRIY FAOLIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA
ILOVALAR**

**BMI dagi sohaga oid tayanch
so'zlarning o'zbekcha - inglizcha lug'ati**

1. Akvarel - water-color
2. Qizil - scarlet
3. Anatomiya - anatomy
4. Applikatsiya - applique
5. Arxitektor - architect
6. Atribut - attribute
7. Auditoriya – lecture room
8. Qog'oz - paper
9. Sinf dan tashqari – out of class
10. Maktabdan tashqari – out of school
11. Yorug'lik – patch of light
12. Tik – vertical line
13. Suv - water
14. Ko'rgazma - exhibition
15. Galereya - gallery
16. Ufq - horizon
17. Janr - genre
18. Rangtasvirchi - painter
19. Tasvir – representation, picture
20. Interer - interior
21. Qalam - pencil
22. Asar - picture
23. Kollej - college
24. Tarx - contour
25. Metod - method
26. Metodika - methodic
27. Motiv – motive
28. Obraz – shape, form
29. Ob'ekt - object
30. Oxra - ochre
31. Portret - portrait
32. Praktika - practice
33. Realizm - realism
34. Qalamtasvir - drawing
35. Ritm - rhythm
36. Rozetka - rosette
37. Simmetriya - symmetry
38. Siluet - silhouette
39. Haykaltarosh - sculptor
40. Ijodiy – creative
41. Asar bo'lagi – fragment
42. Badiiy – artistic

- 43.Noyob asar – masterpiece
- 44.Ranglavxa - study
- 45.Akademik – academic
- 46.Estetik – aesthetic
- 47.Anatomiya - anatomy
- 48.Qadimgi - ancient
- 49.Istedod - genius
- 50.San’at - art
- 51.Miniatyura - miniature
- 52.Suratlar galereyasi – picture gallery
- 53.Plakat - poster
- 54.Bo’yalgan - coloured
- 55.Hamohanglik - harmony
- 56.Tasavvur qilmoq - imagine
- 57.Ko’rgazma – exhibition
- 58.Oliy ta’lim - education
- 59.Illyustratsiya - illustration
- 60.Muassasa - office
- 61.Rassom - painter